

Вінцэсь Мудроў

ЗИМОВЫЯ СНЫ



Бібліятэка часопіса "Калоссе"

ЗІМОВЫЯ СНЫ

аповеды

У гэтым зборцы аповедзяў «Зімовыя сны» Мудроў падарваў і перапрацаваў тэму «Зімовага сну» і «Зімовых снів» ў сваёй творчасці. Ягоныя аповеды пра зімовы сон і зімовыя сны ўжо былі ў яго творчасці ў 1960-я гады, калі ён перапрацаваў гэтую тэму ў аповесці «Зімовы сон» і «Зімовыя сны».

Важнае месца ў творчасці Мудрова займаюць аповеды пра зімовы сон і зімовыя сны. Гэтыя аповеды ўваходзяць у зборцы «Зімовыя сны» і «Зімовыя сны».

Мудроў у сваёй творчасці падарваў і перапрацаваў тэму «Зімовага сну» і «Зімовых снів» ў сваёй творчасці. Ягоныя аповеды пра зімовы сон і зімовыя сны ўжо былі ў яго творчасці ў 1960-я гады, калі ён перапрацаваў гэтую тэму ў аповесці «Зімовы сон» і «Зімовыя сны».

Два аповеды «Зімовы сон» і «Зімовыя сны» ўваходзяць у зборцы «Зімовыя сны» і «Зімовыя сны».

Значнае месца ў творчасці Мудрова займаюць аповеды пра зімовы сон і зімовыя сны. Гэтыя аповеды ўваходзяць у зборцы «Зімовыя сны» і «Зімовыя сны».

У аповесці «Зімовы сон» Мудроў падарваў і перапрацаваў тэму «Зімовага сну» і «Зімовых снів» ў сваёй творчасці. Ягоныя аповеды пра зімовы сон і зімовыя сны ўжо былі ў яго творчасці ў 1960-я гады, калі ён перапрацаваў гэтую тэму ў аповесці «Зімовы сон» і «Зімовыя сны».

Modern History Archives
Archiw Najnowszej Historji
Foa 1/22 sprawa 11689

Полацак-Горадня
1999

РЫБАЛКА ў БЫЧКАХ

- У эфіры - нядзельны канцэрт-віншаваньне «Жадаю вам». Васемсот семдзесят дзевяты выпуск, - паведаміў урачысты барыттон і Макар канчаткова абудзіўся. Галава балела да божай моцы. Стваралася ўражаньне, што ўнутры яе, па мазгавых зьвілінах, казытліва поўзалі мухі. У роце было як насцана, а да горла, намагаючыся выйсьці на-гара, падступаў халодны камяк млосьці. Выгالیўшы вочы, Макар каўтнуў даўкую сьліну, камяк адступіў, праваліўся на дно страўніка і растаў там, агідным халадком адбіўшыся пад дыхніцай.

- Больш як сорок гадоў адрабіла наша матуля ў родным калгасе. За гэты час яна выгадала траіх дзяцей, неаднаразова ўзнагароджвалася граматамі праўленьня калгаса, - гукаў аднаканальны «Сож» і кожны зык, што далятаў да вушэй, балюча калоў у скроні.

Макар войкнуў, намацаў пад ложкам чаравік, пусьціў яго ў «мацюгальнік». Плястмасавая скрынка на момант аціхла, сарвалася з цьвіка, але на падлогу ня ўпала - павісла на шнуры, які лучыў яе з разэткай.

- Для вас, Фядора Пятроўна, а таксама для Антаніны Іванаўны Задзярыпук з Брэстчыны перадаём рускую народную песьню «Качанё лугавое».

Змагацца з «мацюгальнікам» не было ніякіх сіл, а між тым услівья галасы выварочвалі душу, пахмельная душа бунтавала, рука шнарыла пад ложкам, шукаючы другі чаравік і калі той быў, нарэшце, знойдзены, на плячук Макаравы лёг сонечны прамень і цёплам дотыкам сваім супакоіў бунтоўную душу.

... Учарашні дзень выдаўся дарэшты мітусьлівым.

Ад самага ранку, прыхапіўшы скрыню гарэлкі, яны паехалі са Сьцепуком на чурьлаўскую пільню. Патрэбнага чалавека на пільні не было, зьявіўся ён па абедзе, а таму заладаваліся толькі а пятай гадзіне, і да лецішча пад'ехалі на зьмярканьні. Рабацягі той парой ужо разьпіліся і давялося ўдвох разгружаць машыну, цягаючы дошкі ў падвал генэральскай дачы. А празь дзьве гадзіны, калі яны сыягвалі з кодабу апошні аполак, на пляцоўку перад домам выехаў прапылены «Урал» зь літарамі «МА» на дзьверцах. Машына была даверху наладавана шынялямі ды валёнкамі.

- Праверка едзе... трэба прыхаваць, - гукнуў з кабінькі прапар Базыль, якому яны будавалі лецішча непадалёку.

Адзьмуўшыся, сталі цягаць майно ў недабудаваны гараж, потым, страшэнна стамлёныя, пілі прывезенае прапарам «Амарэці» і скончылі піць апоўначы, калі Сьцяпук, голасна ікнуўшы, панурыўся галавою ў кучу габлюшак.

- ...А зараз віншаваньні сямідзесяцігадовым юбілярам...

У калідоры скрыгатнуў ключ, рыпнулі дзьверы, стоена браз-

нулі малочныя бутэлькі. Гэта маці вярнулася з крамы.

Кожную нядзелю было адно і тое ж: пахмельная замарач, сямідзесяцігадовыя юбіляры, бразгат малочных бутэлек уперамешку з матчыным буркатаньнем і зыркае святло, што лезла, працінаючы жоўтыя шторы, ня толькі ў вочы, але і ў душу. Атрутная жоўць выцягвала духі, а між тым вочы праглі васільковага неба, вазэрнага блакіту; душа прагла спачыну й Макара, падумаўшы - ці ня зьездзіць яму да дзядзькі, з вохканьнем падняўся на ногі.

Увесь час, пакуль ён піў кампот з рандолі, маці стаяла пасярод кухні, з маўклівым дакорам хігала галавою. Чакала, відаць, што сын скажа нешта ў сваё апраўданьне, а калі сын выцер вусны, плаксіва прашаптала:

- Ужо і рукі трасуцца...

У прыбіральні Макара хінула, ён схпіўся рукой за трубу й доўга глядзеў пад ногі, дзівуючыся таму аб'ёму вадкасыці, што назапасілася ў мачавым пузыры.

- Дома будзеш, ці пойдзеш куды? - запыталася маці, калі сын выкуліўся з прыбіральні.

Макар зайшоў у спальню, зірнуў пад ложак, шукаючы штаны і, не ўздымаючы вачэй, працэдзіў:

- Да дзядзькі паеду.

Як на здаровую галаву, дык ён бы падумаў, перш чым сказаць такое, а тут ляпнуў, прыкусиў язык, ды было позна. Маці схамянулася, паправіла на галаве хусыцінку, усё тым жа плаксівым голасам прасьпявала:

- Мака-арка... Ты ж гэтага вазьмі-і...

«Гэтым» маці называла свайго зяця.

- Ат! - адмахнуўся Макар, падымаючыся на ногі, - хай зь ім Тамарка разьбіраецца. У мяне сваіх турбот...

- Вазьмі, - перабіла маці, - год прашу... хоць бы раз матку ўважыў.

Слухаць усё гэта, ды яшчэ з бадуна, было сьмерці падобна. Таму Макара сьпехам насунуў спартовыя шаравары — нагавіцы, у якіх быў учора, некуды зніклі, - паклаў у кішэню пару тысячаў і, перакрывіўшыся ад бразгату ядра ў прыбіральні й матчынай зьвягі: «Ізноў засцаў падлогу!» - рушыў на вуліцу.

Ліпеньскім ранкам, калі сонца пячэ як мас быць, калі ўваччу пырхаюць чорныя мятлікі, а сэрца працуе на халастых абаротах - самы раз памерці. Трэба толькі сысьці з ходніку, паваліцца на колкую траву пад таполяй і-і... - бывай, душа! Ляці ў іншы сьвет!

Душа адляціць, а ты будзеш ляжаць - нерухомы, з задзёртай калашыной, і калі цень ад таполі перапаўзе зь сінняй лыткі да загарэлага плеху, на ходніку спыніцца сухарлявая бабуля. Бабуля стане на дыбкі, заклапочана страсяне пустой сумкай, а каржакаваты, зьлёгка падпіты дзядзька, які будзе ісьці міма, сіпла зазначыць:

мянты абудзяць.

«Мянты» зьявіцца адвячоркам, калі памутнелае сонца схавецца за дахам суседняга дома. Малады міліцыянт рашуча схопіцца за сінюю лытку, потым адхінецца, зачэпіўшыся фуражкай за вецце. Вакол дрэва пачнуць зьбірацца людзі, і чырвонатвары сяржант, нядобра зырнуўшы на натоўп, кароткім мацюгом канстатуе:

- Канец.

Быў момант, калі Макар ужо зьбіраўся паваліцца пад куст, бо сьвет хігнуўся ў вачох і слых напоўніўся замарачным шумам, але, угледзеўшы пасярод небяспечна нахіленай вуліцы двух хлопцаў з піўнымі торбамі, распачна крыкнуў:

- Дзе даюць?!

- У «камсе»! - адказалі хлопцы й Макар, змахнуўшы ліпкі пот з лоба, зразумеў: ад сьмерці яго можа ўратаваць глыток халоднага піва.

У двары унівэрмага «Камсамольскі» было як ніколі шматлюдна. Рабацягі з навакольных дамоў (усе скрозь у лінялых «спарціўках»); вайсковыя пэнсіянэры (у тэпях на голую нагу і ў пакамечаных капронавых капелюшах); хлопцы-пэтэвушнікі (іхныя стрыжанья патыліцы прыкметна вылучаліся на тле загарэлых лысін) і, нарэшце, мясцовыя алкашы (з тварамі, такімі ж шэрымі, як хлапечыя патыліцы і такімі ж пакамечанымі, як капелюшы) шчыльным кальцом атачалі піўную бочку. У паветры пахла нейкай брыдой - ці то прэлымі шкарпэткамі, ці то кашэчымі сцакамі, і ад таго паху ў прадоньні Макаравай душы зварухнулася сьвярблівае жаданьне - шпурнуць у натоўп гранату, ці, у крайнім выпадку, заехаць якому алкашу кулаком між вачэй. Жаданьне было такім палкім, што Макар скрыгатнуў зубамі і пацёр параносьсе, згадваючы - куды ён падзеў падораную прапаршчыкам Базылём "лімонку" Ф-2, а суняўшы шал, выцягнуў шыю і пашукаў у натоўпе сяброў.

Натоўп бязладна гаманіў, варушыўся і дзесьці ў самых нетрах ягоных чуўся прарэзьлівы голас алькагалічкі Нінкі-Пятлоры.

- Ніна! - крыкнуў Макар, склаўшы рупарам далоні, але тая, да каго ён звяртаўся, не пачула.

Краем вока Макара згледзеў у канцы двара драцяную скрыню, на якой сядзеў сівы дзядок і, падышоўшы да старога, падняў таго за плечы.

- Нінка, йо..! - крыкнуў Макар другім разам, глянуўшы на натоўп з вышыні драцяной скрыні і Нінка, міргнуўшы падбітым вокам, незадаволена адгукнулася:

- Ну што тобі?

Макар мацюкнуўся, дэманструючы недарэчнасьць такога пытаньня й развёў рукамі.

У нетрах таўпені захвалываліся. Хтосьці здушана войкнуў, зь нечай лысай галавы зьяцеў капялюш, і Нінка, віскнуўшы, як цыркулярка, скаланула абшар гаўклівым воклічам:

- Што ты став, як хер моржовы?! Грошы давай.

Паперка з чырвоным зубрам паптыла над галовамі, Макар праводзіў яе ўстрывожаным позіткам, нэрвовай хадю прайшоўся ў бок унівэрмагу, сыцепанаючыся ад кожнага мацюга, што вырываўся з натоўпу. Мацюгі тья з кожнай хвіляй рабіліся ўсё больш рашучымі й гістэрычнымі.

- Ну куды, куды лезеш хахляра?!

- Заткні ляпу, йіврэй!

Пасьля такога дыялёгу з лысай галавы ізноў зьяцеў капялюш, уладальнік капелюша тузануўся, штосьці крыкнуў, але, атрымаўшы пустой поліэтыленавай каністрай па лобе, сущіх і зьнік зь відавочку.

Нінка вылезла з натоўпу хвілін празь пяць. Трымаючы на ўзнятых руках торбу з пивам, яна ніяк не магла супакоіцца й мацюкалася, пасылаючы праклёны паўзверх людзкіх галоў. Каб суняць мацюкальніцу, Макар піхнуў ёй у рот цыгарэту, пстрыкнуў запальнічкай, але й захлынуўшыся дымам, Нінка не супакойвалася і сіплым голасам абяцала начысьціць рэпу «старому йіврэю».

Торба была паўніоткай - пива халадзіла руку, варушылася на далоні. Уеўшыся зубамі ў поліэтылен, Макар цэдзіў гаючы напой, не пераводзячы дыху. Пива лілося ў нос, залівала вушы і калі б можна было патануць у ім, пахмельны пакутнік зрабіў бы гэта зь вялікай ахвотай. Заглынуўшы добрых тры літры, вернуты да жыцьця пакутнік пдохнуўся на драцяную скрыню, зморана і ўадначас задаволена выдыхнуў:

- Ой, бля-а...

Галава ўмэнт праясьнела, сьвет набыў натуральныя фарбы й Макар, прымружыўшыся, разгледзеў колер трусоў, што віселі на Тамарчыным гаўбцы. Пару хвілін ён ачмурэла глядзеў на чырвоназьялёныя трусы, а сёрбнуўшы з торбы, уголас прашаптаў:

- Можа і сапраўды ўзяць гэтага ёлупня?

Макар падхапіўся на ногі, аддаў торбу з рэштгай-літва дзядку, якога кагадзе сагнаў са скрыні, парывістым крокам рушыў па ходніку.

Хоць Тамарка і жыла непаладку - «хрушчоба» ейная стаяла на другім канцы вуліцы, - бываць у сястры даводзілася рэдка. Сёлетта, прыкладам, толькі раз і заходзіў, калі сястра папрасіла павесіць дыван на сыценку. І то, перад тым, як прыйсьці, пяць разоў перапытаў - ці будзе мужык дома? Не хацеў са шваграм сустракацца, бо паміж імі, яшчэ за даўнім часам, прабегла, узяўшы хваста, чорная кошка. Шыбуючы па ходніку, Макар прымружыў левае вока, зварухнуў - спачатку вуснамі, потым пальцамі, - а налічыўшы сямнаццаць гадоў, уражана пачухаў падбародзьдзе.

Даждыстым лістападам, адседзеўшы тыдзень на гарнізоннай «губе», Макар ехаў пасьля службы дахаты. І ехаў не адзін, а з сябруком - Васькам Замундаліным.

Прымасьціўшыся на скрыні для сьмецьця - якраз насупраць вагоннай прыбіральні, - сябры пілі нагбом агіднае літоўскае «чарніла», смалілі прышывыя цыгарэты й нахабнымі вачыма паглядалі на дзяўчын, якія сноўдалі па вагону. Дзяўчынам карцела зайсьці ў прыбіральню, але, пабачыўшы падпітых дэмбелюкоў, яны паварочвалі назад, альбо ішлі ў іншы вагон.

- Нішця-ак... яшчэ сюды вернемся... - мармытаў паміж зацяжкамі туляк Васька Замундалін, мацаючы шнар на верхняй губе.

Губу Ваську разьбілі лабусы. На кастрычніцкія сьвяты сябры зьбеглі ў самаволку: туляк хацеў набыць перад дэмабай газавую запальнічку, а Макар - падарунак сястры, якая выходзіла замуж. Паблукаўшы па горадзе, дружбакі зазірнулі ў піўніцу, выпілі па чатыры кухлі густога біржайскага пива, пабіліся з лабусамі, а калі, спілёўваючы крываваю пену з губы, завярнулі ў цёмны кут і сталі паліваць касьцельны мур, за сьпінамі іхнымі ўжо стаяў вайсковы патруль.

Сядзеньне на гаўптвахце, ды яшчэ прыканцы службы, пякло аздак і даставала вантробы. Да таго ж Макара чакалі на сестрыным вясельлі, таму давалося прасіць канваіра, каб той адбіў тэлеграму: «Затрымліваюся на манэўрах».

Туляку адседка таксама далася ў знакі. Вярнуўшыся пасьля «губы» ў казарму, ён не знайшоў у тумбачцы дэмбельскага альбома. Апытаўшы салаг, Васька ляпнуў кулаком па далоні і паабяцаўшы замачыць ня толькі шаўляйскіх лабусаў, але й адэсіта Базылевіча. Базылевічава тумбачка стаяла поруч з Васьчыным ложкам, таму туляк і вырашыў, што гэта адэсіт прыхапіў альбом, калі зьяжджаў дахаты. У наступныя дні Васька збляжэў, зьехаў з твару і разпораз пырскаў сьлінай, абяцаючы ўтапіць хахляру Базылевіча ў Чорным моры...

На станцыі Даўгаўпілс сябрукі ўзялі на апошнія грошы дзьве пляшкі пива, пагаманілі з грудастай правадніцай, надрапалі на вагоннай сьцяне заповітныя літары «ДМБ - 76» і праз паўгадзіны ўжо спалі, наваліўшыся на вагонны столік і бязвольна матляючы стрыжанымі галовамі.

Позьнім вечарам грудастая правадніца стала трэсьці Макара за плячук, Макар пускаў сьліну, штосьці мармытаў спрасонку і абудзіўся толькі тады, калі ў суседнім купэ грукнулі кірзачы й нейкі дзяцюк жартам галёкнуў:

- Рота-а, пад'ём!

Макар зірнуў у вакно, убачыў за мокрай шыбай будынак віцебскага вакзала і адчайным позехам вітаў родную зямлю.

Ён хацеў сыйсьці ціха, не абудзіўшы сябра, але ў апошні момант перадумаў - ляпнуў Ваську па карку.

Яны выйшлі на пэрон, выпалілі па цыгарэце й Макар, каторым ужо разам, прапанаваў сябру паехаць зь ім у Азярышча.

- Гульнём на вясельлі, гарэлкі вып'ём, зь дзеўкамі пазнаёмім-

ся, - казаў Макар, туляк мармытаў штосьці пра адсутнасць грошаў, але, пачуўшы, што ў Макара ў Віцебску жыве аднакашнік, у якога можна апахмяліцца, сплюнуў густую сьліну і пабег у вагон за рэчторбай.

Аднакашнік, Толік Манькін, жыў на Маркаўшчыне, у шматсямейным інтэрнаце. Дабраліся туды проці ночы, доўга блукалі па цёмных калідорах ды чыркалі запалкамі, выглядаючы нумары на дзвярох, а калі, нарэшце, знайшлі патрэбную кватэру, туляк нясьмела прамармытаў:

- А можа ня варта? Позна ўжо.

Але Макар націснуў на званок - раз, потым другі, і ў асветленай пройме паўстаў Толік - у трусах, у салатавай майцы і з перакрыўленым ад зыркага сьвятла тварам. Аднакашнік доўга мружыўся, чухаў пахвіньне, а пачуўшы зьвяглівы жаночы голас, што прагучаў за сьпінай, азірнуўся і люта рыкнуў:

- Ды змоўкні ты, с-сука!

Тут ужо і Макар пашкадаваў, што прыцёгся да Манькіна, ды нечакана той схамянуўся, з адчаем раскрыліў рукі:

- Макарка! Дэмбельнуўся!

Яны ўбіліся ў цесную кухню, селі ўкол стала, пагаманілі на паўголасу; неўзабаве гаспадар пабег некуды і вярнуўся зь літровым слоікам у руках.

- У Міронаўны ўзяў. Толькі што выгнала, - паведаміў гаспадар, паставіўшы перад гасьцямі слоік з самагонкай.

Пяршак быў яшчэ цёплым, тхнуў карбідам, да таго ж піць давялося прыхапкам, бо Толікава жонка штохвілі грукала ў сьценку і здушана лаялася. Кульнуўшы пару кілішкаў, Макар захмялеў, кінуў на падлогу шынель, расцягнуўся пасярод кухні, прыціснуўшыся скроньню да газавай пліты. Туляк з Манькіным яшчэ колькі часу гаманілі, потым пачалі дужацца рукамі, скінулі на падлогу слоік з самагонкай і на кухню прыбегла гаспадарова жонка. Прыкусіўшы ніжнюю губу, жонка стала цягаць мужа за валасы, гарлаць: «Заб'ю, п'янтосіна!», але Макар нічога гэтага ня чуў і ня бачыў, панурыўшыся ў цяжкі беспрабудны сон.

Раніцаю трэба было ўставаць а сёмай, каб пасьпець на «дызель», Макар жа прагнуўся а дзевятай - з хвораю галавой, з ламотай у касьцях і з рэзью на доле жывата. І абудзіла яго гучнае вяканьне, якое далятала з ваннай. Ваську ванітавала і гэта наводзіла на думку, што самагон і сапраўды быў з карбідам. Той хвіляй Макара таксама пацягнула на ваніты, але ён страсянуў галавой, падняўся на ногі і піхнуў хворую галаву пад кран з халоднай вадой.

...Праз тры гадзіны, вылезшы з вагону, Макар з прытоенай радасьцю убачыў: на азярышчанскай станцыі нічога не зьмянілася. Усё так жа шумелі на ветры згалелыя таполі, на таполях сядзелі тыя ж самыя гракі, плякат на агароджы («Не ходіце по путях!») гэтак

два гады таму, ляпаў праржавелай бляхай і толькі прыс-

танцыйная прыбіральня, што стаяла ў канцы пляцформы, рэзала вока новай афарбоўкай. Зь белай прыбіральня ператварылася ў цёмна-брунатную і старыя надпісы на яе сьценах выразна прабіваліся скрозь новую фарбу.

Унутры, аднак, сьцены не фарбавалі. Макар, стаўшы над цёмнай адтулінай, стаў разглядаць колішнія свае малюнкi, ды тут сьвет паплыў уваччу і ён вымушаны быў змахнуць рукавом няпрошаную сьлязіну. Плакаў, зморана адзімаючыся, і Васька Замундалін: у прыбіральні сьмярдзела хлёркай і смурод гэты праймаў да сьлёз. Не абабіўшы апошніх кропляў, Макар выбег на пляцформу і адразу ж патрапіў у матчыны абдоймы.

- А Макарка ж ты мо-ой... А чаму ж цябе не адпусkali-і... - загаласіла маці і ад таго ляманту ўсхадзіліся гракі на дрэвах, а сябар Васька застыў у дзвярох прыбіральні, не зашпіліўшы прарэху.

- Кожны дзянёчак да поезду бегаю, - галасіла маці і супакоілася толькі тады, як Макар закрыў ёй твар вушанкаю.

Расьпісвалася сяструха праз паўгадзіны, але ісьці ў загс не выпадала - трэба было памыцца, пераапануцца і наогул прывесці сябе ў парадак. Пагатоў на вясельле, як сказала маці, прыехалі сталічныя дзеўкі і малыцы.

- Акуратны, непітушчы... летась інстытут скончыў, - лапатала маці, шыбуючы поруч і пры гэтым запабежліва паглядала ў сынавы вочы - спадзявалася, што ў вачах мільгане спагада.

Макар ішоў па гразкай вуліцы, кіўком галавы падганяў сябра і стосна ўздыхаў. Ён не любіў інтэлігентаў.

Вясельле гралі ў леспрамгасаўскай сталойцы. Суседка іхная, цётка Дуся, працавала ў леспрамгасе бугальтарам - яна і парупілася пра памяшканьне. Зь цёткай той хлопцы і рушылі ў сталойку. І йшлі ня проста так, а зь медніцай вінегрэту - яе нёс на галаве Васька Замундалін, - і зь цяжкаю сумкай, у якой зацята бразгалі бутэлькі.

Два гады ня быў Макар у кампаніях і таму, заўважыўшы людзкі збой на ганку сталовай, замарудзіў халу, перакінуў з рукі ў руку цяжкую сумку і пацёр навярэджанай даланёю тое месца, дзе білася ўсхваляванае сэрца.

Малыцы, якія стаялі на ганку, былі нетутэйшыя, усе скрозь у крымпленавых пінжаках, вышываных кашулях і, што самае дзіўнае, усе яны гаманілі па-беларуску.

«Кампазытары нейкія» - падумаў тады Макар, скоса зірнуўшы на Ваську Замундаліна. Два гады ён даводзіў сябру, што ў Азярышчы спрадвеку не было нацыяналістаў, што беларусы, гэтак жа, як і тулякі, ненавідзяць лабусаў, а тут... такая неспадзеўка.

Слухаючы кампазытараў, Макар не на жарты расхваляваўся, укінуў у рот цыгарэту, паднёс запалку і толькі тады заўважыў: прыпаліў фільтар. У той жа міг на ганку мільганула штосьці белае і на шыі Макаравай павісла заплаканая Тамарка.

- Тры разы вяселье пераносілі. Усё цябе чакалі... - усхліпнула ля вуха сястра і ўсхліпы гэтыя гарачым рэхвам абхапілі сэрца. Макар гатовы быў і сам расплакацца, ды, перахапіўшы сябруковы пагляд, сумеўся і паляпаў даланёю па дрогкай Тмарчынай сьпіне.

Пякучая крыўда - на сябе самога - не адпускала і надалей, калі ён рукаўся з жаніхом - хударлявым заморкам у акулерах, левае шкельца ў якіх было трэснутае й падзяляла жаніховае вока на дзьве палавіны; і калі сядзеў за вясельны стол, далучыўшы да вірлівай гамонкі натужлівы трэск выхадных штаноў. Пад час службы азадак прыкметна раздаўся, таму штаны і ня вытрымалі напругі.

Яны сядзелі з Васькам у тарцы стала, ваўкавата пазіралі на гасьцей, а калі ў залі завялі музыку і пачаліся танцы, зьбеглі, прыхапіўшы пляшку, у прыбіральню. У прыцемным, няўтульна-халодным катуху яны пілі нагбом цёплую гарэліцу, крэкалі, ціснучы да вуснаў рукавы і зацята маўчалі. Маўчалі аж да той пары, пакуль дзьверы прыбіральні не адчыніліся і ў пройме ня бліснулі акулеры з трэснутым шкельцам.

- Хлопцы, запалкі ёсьць? - з робленай весялосьцю вымавіў жаніх і Васька Замундалін злавесна прасіпеў у вадказ:

- Не надоело?

- Што? - не зразумеў жаніх.

- По-белорусски п...ть не надоело?

З проймы вытыркнулася нечая кудлатая галава, пачуўся дзявочы воклік: «Маладую скралі!» - і аб цэмэнтавую падлогу гучна бразнула недапітая пляшка.

Макар так і не зразумеў - хто пачаў бойку. Замундалін ударыў жаніха, ці то наадварот. Ён стаяў, нерухомы, уражана лыпаў вачыма і ачуўся тады, як убачыў юшку пад замундалінскім носам. Глынуўшы паветра і мацюкнуўшыся, Макар даў волю сваёй пакрыўджанай душы: з усяго маху заехаў кулаком у твар кудлатаму хлопцу, які трымаў Ваську за плечы.

Скончылася ўсё несамавіта. Замундаліну расквасілі нос, жаніху разьбілі акулеры, а жаніховы сьведка - той самы кудлаты хлопец - патрапіў у больніцу са страсеньнем мазгоў і з парэзанай аб бутэ-лечнае шкло галавою. У той жа вечар, пасадзіўшы туляка на цягнік, Макар падаўся ў вёску, да дзядзькі Трахіма, і вярнуўся ў матчыну кватэру толькі праз год, калі адтуль зьехала сястра са сваім заморкам.

Перш, чым націснуць на званок, ён здаволена адрыгнуў піўным духам, сплюнуў з языка тыгунёвыя крыхі і тады толькі намацаў пальцам пукаты гузік. Званок, аднак, маўчаў. Ён націснуў другім разам і, хітнуўшы галавой, пастукаў у дзьверы косткамі пальцаў.

Адчыніў швагрусь не адразу. Доўга завіхаўся з замком, тузаў лучку, нарэшце паўстаў у дзьвярох - расхлістаны і ўсхва-

ляваны.

- Чаму званок маўчыць? - выдыхнуў Макар, надаўшы голасу жартаўліва-зухаватыя ноткі.

Швагер вінавата пасьміхнуўся, зашпіліў дрогкімі пальцамі кашулю на грудзіне і праз хвілю, ужо з пакою, выгукнуў:

- Зламаўся.

- Дык трэба наравіць! - прамовіў госьць і чарговы раз хітнуў галавою.

Швагер глядзеў тэлевізар. Сядзеў на хісткім табурэце, у мэтры ад экрана, наставіўшы на Макара незагарэлы, падобны да дзіцячай попкі, плех. Такая пастава сьведчыла пра адно - гасьціям у гэтай хаце ня радыя.

- Што паказваюць? - буркнуў госьць і гаспадар, ні слова ні сказаўшы, адхіліў галаву ад экрана.

Па БэТэ паказвалі нейкага мурлатага прайдзісьвета.

«Выліты кныр» - падумаў Макар, стоена адрыгнуўшы півам.

Мурлаты кныр сядзеў, раскінуўшыся ў крэсьле і несупынна бубнеў немаведама пра што.

- Ну і с-сука... цяпер ужо Кебіча хваліць, - прасіпеў швагер, зварухнуў азадкам і плех ягоны зьлёжку паружавеў.

Сядзець у трыццаціградусную сьпёку і глядзець, разявіўшы рот, тэлевізар - у гэтым было штосьці ненармальнае. Госьць плюхнуўся на канапу, утаропіў вочы на шваграву сьпіну, дакладней на вострыя лапаткі, што тырчэлі над напятай кашуляй. Яны доўга маўчалі і толькі калі на экране ўзьнік яшчэ нехта - з клокам рэдкіх валасоў на потным лобе, гаспадар рыпнуў табурэтам і неакрэсьле на прамармытаў:

- Яшчэ адно пудзіла...

Макар паглядзеў на экран, вывучаючы - адкуль узяліся валасы на потнай лабаціне, а зразумеўшы, што тыпус начасаў іх аднекуль з-за левага вуха, перанёс цэнтар цела на левую кумпячыну й голасна выдыхнуў:

- Охо-хо-о...

Гэтым самым ён хацеў разгаварыць швагра, але той маўчаў.

- Слухай, а дзе зараз ... той хлопец? - вырвалася неўзабаве з Макаравай грудзіны.

- Які?

- Ну той, што быў на вясельлі...

Гострыя лапаткі здрыгануліся, ссунуліся бліжэй адна да адной.

- Яго забілі. У восемдзсят першым годзе.

«Як забілі? Дзе! У Аўгане? Па п'янцы?» - замітусіліся ў галаве адрывістыя думкі, Макар удыхнуў паветра, каб спытаць - дзе забілі кудлатага хлопца? - але не спытаў, прыкусиў вусны і засяроджана правёў рукой па няголенай шчацэ. Кароткае імгненьне ён сядзеў нерухома, потым нейкая сіла падхапіла Макара на ногі, ён падышоў да тэлевізара, схапіўся за шнур і выдзер штэпсель з разэткі.

II

Тупаючы уздоўж старога, спавітага густой бярозкай штыкетніку, яны зазірнулі ў агарод і там, на бульбянішчы, убачылі цётку Тацяну. Задзёршы прыпол спадніцы, цётка хадзіла па барознах, зьбіраючы ў слоік «каляраду».

- Ці-оць! - крыкнуў Макар пераселым голасам і адкашляўся.

Цётка абцягнула спадніцу, зірнула з-пад рукі і моўчкі кінула ў бок хаты. Маўляў, заходзь, гаспадар дома.

Госьці рушылі да весьніц, а цётка, убачыўшы, што Макар прысхаў не адзін, кінула слоік і зашамецела голымі лыткамі па бульбоўніку. Выбег насустрач і дзядзька Трахім. Трымаючы ў руках «На-родную газету», дзядзька з маладым імпэтам скочыў з ганку і Макар, убачыўшы гэта, незадаволена перасмыкнуў плячыма. Калі ён прыяжджаў адзін, дзядзька з цёткай яго так не сустракалі.

Хвілін пяць госьці таўкліся на кухні, зьелі па гурку, выпілі па шклянцы сырадою і калі дзядзька Трахім, якому карцела пагама-ніць з разумным чалавекам, прыпаліў папяросу і разам з дымам выдыхнуў: «Ну, як там Пазьняк?» - Макар выйшаў з хаты і палез на гарышча даставаць вудзільны.

Час быў пасляабедзены. Сонца ўжо не паліла так, як ад рані-цы, але ўсё адно было гарача і карова Зьвяздоха, вытыркнуўшы зь дзвярэй хлява вялізную, зь белай плямай на лобе галаву, засопле-на адзімалася. Тут жа, на парозе хлява, сядзеў дзядзькавы кот Барыс. Кудлаты «сібірак» варушыў канцом хваста й зацята - удо-сыць напіўшыся сырадою - аблізваўся.

Карова наставіла на Макара млявыя вочы, разважаючы - хто гэта стаіць пасярод двара? - стоена адрыгнула й бліскучая нітка сьліны злучыла шурпаты каровін язык з разважліва-рухавым хвас-том ката Барыса. Барыс пацягнуўся, зь недаверам зірнуў на вуд-зільна, - Макар якраз налыгваў на лёску новы плавок, - і рушыў у халадок, пад куст парэчак.

«Добра ў вёсцы» - падумаў тады Макар і, уражаны такім ад-крыцьцём, удыхнуў на поўныя грудзі салодкае, настоенае на паху прывялай травы і сырадою, паветра.

... Ён пасьпеў накапаць чарвякоў ля плоту, перш чым пачуў незадаволены дзядзькавы голас:

- Ну, дзе ты?

Вокліч такі сьведчыў пра адно: што на стале ўжо стаялі чыгунок парнай бульбы й міска з маласольнымі гуркамі, што ў печы ўжо страляла тлушчам яешня са шкваркамі, а цётка Тацяна ўжо выцер-ла ручніком і паставіла на стол пляшку гарэлкі.

Так яно і сталася, адно што на стале не было чыгунка. Бульбу з нагоды прыезду інтэлігентнага госьця рассыпалі па талерках.

- Ну, а якая на сёньня асноўная задача, - запытаўся дзядзька лі Макар увайшоў у хату.

- Галоўнае - зваліць Кебіча, - азваўся інтэлігентны госьць, па-ціраючы потную лысіну.

- Звалім. У нас у Бычках яго ніхто ня любіць, - выдыхнуў дзядзь-ка, падхапіў пляшку і акрыялым голасам дадаў: - Усё будзе добра.

- Глядзіце, каб горай не было, - уставіла слова цётка Тацяна, дастаўшы з печы патэльню зь яешняй.

Дзядзька скалупнуў з пляшкі накрыўку, з гіранічнай усьмеш-кай перасмыкнуў галавою. Пляшка шокнула па краі кілішка, інтэ-лігентны госьць спалохана працягнуў руку, дэманструючы, што ён ня п'е, але гаспадар з такой суворасьцю паглядзеў на госьця, што той сумеўся і вінавата ўздыхнуў.

- Такой цёмнай бабы, як мая жонка - няма ва ўсім Азярышчан-скім раёне, - пажартаваў дзядзька Трахім, падымаючы чарку.

Кульнуўшы па першай, дружна захрумсьцелі маласольнымі гур-камі.

- І ўсё ж... дарма Шушку скінулі... Тут я Пазьняка не разумею, - няўцямна, з набітым ротам, прагугнеў дзядзька Трахім і цяпер ужо інтэлігенту выпала гіранічна пасьміхнуцца.

- Згодніцтва Станіслава Станіслававіча мяжуе з цынзізмам, - мовіў госьць, а Макар, хапануўшы ротам гарачую бульбіну, яшчэ больш няўцямна, чым дзядзька, прагугнеў: - Вось за гэта і вып'ем!

Да Гатаўскага возера, калі ісьці нацянькі - ня болей трох кіля-мэтраў. Але лезьці па кустох, ды яшчэ ўзяўшы чарку, было не з рукі, таму яны пайшлі бальшаком, у спадзеўшы падсесьці на спа-дарожную машыну.

Хаця й выпілі, можна сказаць, па кроплі - на траіх адну пляш-ку, але швагру й гэтага хапіла: яго матляла ўбок, акуляры два разы падалі з глюгастага носу і швагер штораду лавіў іх няўклюднымі рукамі.

«Рупіцца Кебіча скідаць, а сам ад чаркі валіцца», - падумаў Макар, пачухаўшы вудзільнам за левым вухам. І яшчэ падумаў, што дарма ня выпягнуў гэтага ёлупня на белы сьвет раней - гадоў дзесяць таму, а падумаўшы так, спахмурнеў і прысьпешыў хаду.

Дзесяць гадоў таму - гэтакім жа сьпякотным ліпеньскім днём, да іх на будоўлю прыехала чорная «Волга». Начальства і раней завіт-вала на аб'ект. Будавалі новую школу й паўшчуваць небараку-пра-раба прыяжджалі нават абласныя «бугры». Але гэтым разам, зірну-ўшы з вакна трэцяга паверха на бліскучы, падобны да вялізнага жука, легкавік, Макар міжволі сьцепануўся і ў галаве ягонай мільга-нула пякельная думка: «За мной!»

Прадчуваньне не падманула. Хтосьці з рабочых гукнуў ягонае імя й Макар рушыў на нягнуткіх нагах долу, ліхаманкава згадваю-чы - колькі машын з рошчынай і цэглай не даехалі апошнім часам да будоўлі.

Ля бэтонамяшалкі яго пераняў камсамольскага выгляду маладзён у шэрым гарнітуры. Маладзён прыязна пасьміхнуўся, паціснуў руку і прапанаваў зайсьці ў бытоўку.

- Хачу, Макар Іванавіч, задаць вам пару пытаньняў, - ласкава прасьпяваў маладзён і ў Макара Іванавіча ўраз зазьвінела ўвушшу.

Роспытаны й сапраўды былі нядоўгімі. Маладзён запытаўся - ці часта ён сустракаецца са шваграм, ці даваў яму швагра якую-небудзь шкодную літаратуру і ці прапаноўваў зьездзіць у Зэльву, да нейкай паэткі, прозьвішча якой Макар не дачуўся.

Зьбіваючыся на кожным слове, ён паведаміў маладзёну, што са шваграм не сустракаецца, шкоднай, ды і ўсялякай іншай літаратуры не чытае, а ў Зэльву езьдзіў, але не да паэткі, а каб абмяняць жалезабэтон на электраабсталяваньне.

Маладзён слухаў усё гэта з ленай усмешкай на вуснах і нават пазяхнуў у жменю, а потым дастаў з «дыплямату» асадку з паперай і ўсё тым жа лісьлівым голасам прасьпяваў:

- Напішыце - што кажа пра мужа ваша сьстра.

Заняты сваімі думкамі, Макар і не заўважыў, як адарваўся ад напарніка. Швагрусь адстаў мэтраў на дваццаць і да таго ачмурэў ад сьпёкі, што нічога ня бачыў перад сабою. Падшоўшы, ён баднуў Макара лобам і акуллары швагрусёвы ціха чвякнулі ў пясок.

«Колькі яшчэ?» - запыталіся асавелья швагравы вочы і ўраз прасьнелі, бо ў зрэнках мільганула залацістая палоска вады.

- Я зараз, - буркнуў Макар, скочыў праз прыдарожную канаву і пабег да закінутай адрыны, у якой дзядзька Трахім хаваў вёслы.

Возера плёскалася ля ног, адбіваючы распаленае неба, і ад таго здавалася такім жа гарачым і бяздонным. З гучным крэканьнем яны выпхнулі лодку ў валу, Макар налёг грудзінаю на карму, пачаў заграбаць кавалкам падабранай на беразе фанэрыны - вёслы ў адрыве так і не знайшліся. Зрэшты, доўга заграбаць не выпадала: лодка прапанацела па густой асанэ, абмінула зарасьці ўрэчніку і Макар панурыў у валу «катвігу» - прывязаны да вяроўчыны камень.

Паветра злёку дрыжэла ад сквару і пад галовамі вудалёў плыла, пераліваючыся на сонцы, даўжэзная павуцінка. Павуцінка зачэпілася было за вудзільна, потым паплыла далей і неўзабаве лягла на валу, сабраўшы вакол сябе цікаўных вадамерах. Вось туды, у цэнтар пазначанага павуцінкай наўкола, і ціўкнуў швагравы плавок. Хвіліну плавок павольна і разважліва круціўся ў розныя бакі, потым тузануўся і нечакана зьнік у гульлівай вадзе. Швагра, відаць, дагэтуль ніколі не вудаліў, бо замест таго, каб спакойна падсекчы, ускочыў на ногі, тузануў вудзільна і пры гэтым ледзьве не перакуліў лодку.

- Ціха ты, йоп... - Макар схапіўся за барты і па лобе ягоным пляснула трапяткая платвіца, што матлялася на лёсцы.

Швагра доўга ня мог схапіць рыбку, а калі, нарэшце, схапіў, дык не наважыўся зьняць з кручка.

Платвіца глыбока заглынула чарвяка, таму Макар, нядоўга думаючы, выдзер кручок з рыбінай зяпкі, піхнуў плотку ў поліэтыленавую торбу. Пры гэтым ён бачыў - як балесна скрывіўся швагравы твар.

- Што, рыбку шкада? - хмыкнуў Макар, а абцёршы аб штаны вільготныя рукі, запытаў: - Ты ў піўной хоць раз быў?

- Пры чым тут піўная? - азваўся швагра.

- Ну як жа... Зьбіраецца рэвалюцыю рабіць, а самі ў піўной не былі, ня ведаеце - чым народ дыхае.

Швагра пюнуў на чарвяка, уздыхнуў, але нічога не адказаў.

- Пазаўчора Пазыняк па целеку выступаў. Маці слухала-слухала, ды і кажа: «Бурузьдзіць абы што».

Швагрусь і гэтым разам змаўчаў, але маўчаньне яму цяжка давалася: плех швагравы хваравіта пачырванеў, канец вуды дробна задрыжэў, а разам з вудай задрыжэў на вадзе й плавок.

«Псых натуральны», - падумаў Макар і ў той жа міг убачыў, што плавок, які дагэтуль скакаў па вадзе, рынуў на дно, пакінуўшы па сабе самотную бурбалку.

- Цягні! - гракнуў Макар, швагра тузануў вудзільна, паваліўся на дно лодкі і, пакуль ён падаў, перад носам Макаравым праляцеў, а потым пляснуўся ў валу ладны падлешчык.

- Фу ты, йоп... Цягнуць трэба было, а ня тузаць, - Макар са стогнам перавёў дых, а паглядзеўшы на швагра, безнадзейна махнуў рукой: швагра стаяў на кукішках, утрапёна пазіраючы ў валу.

- Думаеш цяпер рукамі злавіць?

- Акуллары зваліліся, - уздыхнуў небарака-швагер і Макар упершыню пашкадаваў, што выправіўся на гэтую чортаву рыбалку.

Дастаць акуллары з вазэрнага дна было ня так проста. Калі Макар зьмераў глыбіню, дык вудзільна панурылася ў валу па самы вяршок.

«Не дастану, дык хоць скупнуся», - падумаў тады Макар, сыягнуў штаны і сігануў у празрыстае, аж да прадонья, Гатаўскае возера.

Выпусьціўшы з грудзей паветра, ён схапіўся за нейкую сыябліну і адзінае, што пасьпеў угледзіць, дык гэта кансэрвовую бляшанку, якая жоўтай плямай калыхнулася на дне.

- Фу, бля... глыбака, бляха... - задыхана вымавіў Макар, ухапіўшыся рукою за край лодкі.

Пару хвілін ён адзімаўся, сплёўваў твань, потым нырнуў, кульнуўся уніз галавою, з сілаю адштурхнуўся нагамі ад лодкі. На гэты раз ён нічога ня убачыў, а ўсплываючы, грукнуўся галавой аб днішча. Удар атрымаўся такім хвацкім, што Макар, магчыма, ізноў пайшоў бы на дно, калі б перапужаны напарнік не схапіў яго за чупрыну.

... Набіўшы вялізны гузак на макаўцы, ён доўга ляжаў у лодцы, падсунуўшы пад галаву кашулю і насуплена пазіраў то на высокае неба, то на прагнутую, зьлёгка пачырванелую шваграву сьпіну. Лавіць рыбу прапала ахвота, да таго ж напарнік без акулераў нічога ня бачыў; прапала ахвота й пацьвельваць гэтага ёлупня, таму Макар і ляжаў незварушна, маракуючы, што на наступным тыдні ізноў дэвядзецца ехаць на пільню і што заўтра трэба будзе паглядзець валёнкі, якія прывёз Базыль, выбраць меншыя і зрабіць маці апоркі. Неўпрыкмет навалілася дрымота. Макар пазяхнуў, накрыў твар кашуляй, зьбіраючыся задрамаць, ды тут левае вуха казыгнула напятае ракатаньне. Ракатаў «беларус» - ехаў ад бальшака да возера, прычым напасткі, кустамі, бо чутна было, як трашчала ламачча. Макар ссунуў з вачэй кашулю, зірнуў на бераг.

Трактар вырваўся з кустоў, раскоціста пад'ехаў да валы і з кабіні вылезлі спачатку дзядзькавы сусед Лёшка Мандрык, а потым браты Бадуновы - Юрка ды Пецька. Дрымота зьявілася з павескаў, Макар стаў ва ўвесь рост, засьвістаў у чатыры пальцы і хлопцы на беразе, прыклаўшы да брывоў далоні, засьвісталі ў адказ. У наступнае імгненьне Макар схпіў фанэрыну і стаў энэргічна заграбаць ля кармы, забыўшыся на «катвігу», якая не давала лодцы зварухнуцца зь месца.

- Стая-аць! - галёкнуў Лёшка Мандрык, калі лодка шарханула дном аб прыбярэжны пясок: Лёшка два разы цягнуў лямку на аршанскай зоне і, пры сустрэчы, заўсёды гукаў альбо гэтае слова, альбо яшчэ больш кароткае: «Сюд-да-а!»

Прыяжджаючы ў Бычкі, Макар часыцяком спансіраваў мясцовых хлопцаў, таму тыя і ўзрадаваліся, убачыўшы спансэра, і не пасьпеў той выйсьці з лодкі, як яны рынулі ў ваду і зь вясёлымі маіюкамі усьцягнулі пласкадонку на бераг.

Пад'ехалі бычкоўцы не з пустымі рукамі. Малодшы з братоў, трыццацігадовы Юрка, залез у кабіну, перадаў брату шэсьць «фугасаў», а потым, папоркаўшыся ў «бардачку», шпурнуў у ваду - каб спаласнуць - алюміневую конаўку.

Убіўшыся ў цянек, Лёха Мандрык адкаркаваў сыцізорыкам «фугасіну», скоса глянуў на інтэлігента і Макар, перахапіўшы пагляд, растлумачыў:

- Тмарчын муж. У газэце працуе.

Лёха напоўніў конаўку, перадаў Тмарчынаму мужу, але той страсянуў галавой.

- Пакрыўдзіць хочаш? - вусыцішна прасіпеў Мандрык і гарадзкі госьць, намацаўшы пасудзіну, стаў глытаць трунак, дробна стукваючы па конаўцы зубамі.

Віно - халіацкае «Яблучне» - пілі нетаропка, з бадзёрым крэканьнем, са штохвілінным прыпальваньнем цыгарэтаў і з гэткаім пінным ляпаньнем па карках: тут, у цяньку, лютавала кожнага разу, глынуўшы «чарвіўкі», Лёха пачынаў апа-

вядаць пра калгаснага старшыню, але, лягнуўшы па карку і мацюкнуўшыся, зьбіваўся на іншыя тэмы. І вось, выліўшы ў конаўку рэштты віна з апошняй пляшкі, Лёха абвесціў, што заўтра ж спаліць катэдж, які старшыня пабудаваў на ўскраіне Азярышча і, працягнуўшы конаўку гарадзкому госьцю, наставіў на таго ашклянела-патрабавальныя вочы. За ўсю бяседу Тмарчын муж не прамовіў ні слова, але цяпер, адчуўшы, што трэба нешта сказаць, з урачыстай павольнасьцю узяў конаўку, ікнуў, праліўшы трунак, і маліцьвенна прастагнаў:

- Цудоўныя хлопцы!

Уліўшы ў глотку рэшткі пітва, ён квала пасьміхнуўся, кульнуўся на траву і, заплюшчыўшы вочы, ледзь чутна паўтарыў:

- Цудоўныя!

Дахаты ехалі на рамонтнай лятучцы, соўтаючы азадкамі па жалезнай скрыні, у якой увесь час штосьці бразгала. Галава швагра матлялася, што ў хворага гусака (на адным з паваротаў швагра зьехаў са скрыні, стукнуўся скроньню аб бляшаную буду), таму Макар абдымаў сваяка за шыю і калі той зьяжджаў убок, мацніў абдоймы і, па прыкладу Лёхі Мандрыка, гукаў:

- Сядзе-эць!

І чым ямчэй абдымаў Макар сваяка, тым большай павагай да яго прасякаўся.

- Ну скажы, на што ты паклаў сваё жыцьцё? - выгукнуў Макар на чарговым павароце і сваяк, бліснуўшы бельмамі вачэй, здушана вякнуў і выбухнуў ванітамі.

Макар пякельна скрывіўся, падхапіў з-пад ног рызьзё, каб выцерці падлогу, ды тут чарговая порцыя ванітаў агіднай цеплынёй кранулася карку. Хвіліну Макар стаяў вокраччу, утаймоўваючы балесныя спазмы, а потым, тузануўшыся ўсім целам, падцягнуў да сябе пакарабачанае вядро, якое матлялася ад сыценкі да сыценкі.

Ён выкуліўся з сестрынага пад'езду ў той міг, калі на небасхіле запаліліся самыя дробныя зоркі і таропка пайшоў да воданарпнай калёнкі. Сцягнуўшы праз голаў кашулю, ён падставіў карак пад бойкі струмень і гракнуў, ды так гучна, што на другім канцы Азярышча абудзіліся сабакі. Сабакі забрахалі ў Зарэччы, потым недзе ля аўтастанцыі, нарэшце сонна рыкнулі зусім побач - за плотам «Сельгастэхнікі».

- Я табе рыкну, - жартам выдыхнуў Макар і, выціраючы кашуляй расчырванелы твар, падзівіўся таму - як хутка насунулася ноч.

1994



ІДУ НА ТАРАН!

амаль што дакумэнтальны аповед

На трэйція суткі палёту ў небе зьявіліся аблокі. Бухматыя, крутабокія, яны нагадвалі сонных мядзведзяў, і карантышкі, пазіраючы на іх, міжволі сьцепаналіся, прагна глыталі халоднае паветра і стоена пераводзілі дых, не раўнуючы, як пасья доўгай беганіны. Белья аграмады праплывалі міма - непадалёку ад шара, - і аднаго разу зямля знікла зь відавоку й наваколле панурылася ў шэры і волкі ці то дым, ці то туман.

- Што гэта? - закрычалі ўсе. - Адкуль гэты дым?

- Гэта ня дым, - адказаў Знайка, - гэта воблака. Мы падняліся да аблокаў і зараз ляцім у аблачыне.

- Ну ты прыдумаў, - выгукнуў Нязнайка. - Воблака - яно вадкас, як жур, а гэта нейкі туман.

- А з чаго, ты думаеш, зроблена воблака? - запытаўся Знайка.

- З таго ж самага туману. Гэта толькі здаецца, што яно шчыльнае. Знайка прыкусіў верхнюю губу, сеў на лаўку й, дастаўшы з пляншэту мапу, расклаў яе на каленях.

Карантышкі з дакорам паглядзелі на Нязнайку, а потым - з надзеяй у вачох - на свайго камандзёра.

- Нас увесь час нясе на паўночны ўсход, - прамармытаў Знайка; у гэты момант шар вырваўся з аблачыны й сонца вясёлкава зайграла на шкельцах знайкавых акулераў.

Карантышкі ўважліва сачылі за камандзёрам і калі той пачаў раптам ліхаманкава папраўляць шкельцы на носе, зразумелі, што здарылася штосьці непапраўнае. Хвіліну Знайка сядзеў нерухома, а потым, пашнарыўшы рукою пад лаўкай, распачна прасіпеў:

- Ратуймася, хлопцы! Нас нясе на Беларусь!

Яшчэ праз імгненьне ён выцягнуў з-пад лаўкі парашут і, насунаўшы на плечы сырамятныя лямкі, выгукнуў:

- Скачам па чарзе... Усе за мной! Пайшлі!

Знайка скочыў першым. За ім пайшоў Тарапыжка, але тут надарылася неспадзеўка. Замест таго, каб скокнуць, а потым раскрыць парашут, Тарапыжка спачатку раскрыў парашут, а потым скокнуў і ў выніку той зачэпіўся за край каша. Тарапыжка заблытаўся ў стропах і павіс дагары нагамі.

- Браткі! - закрычаў доктар Пілюлькін. - Калі парашут адчэпіцца, Тарапыжка грывнецца галавой аб зямлю.

Карантышкі ўчапіліся рукамі за парашут, уцягнулі Тарапыжку назад у кош і ў гэты самы момант Нязнайка, які не чытаў газэтаў і ніколі ня чуў пра Беларусь, загарлаў:

- Іце! Нікому больш скакаць ня трэба!

vytoki.net го Знайка будзе бяз нас рабіць? - запытаўся ў сваю чаргу

Пончык. Стаўшы каленямі на лаўку, Пончык зьвесіў долу кучаравую галаву.

Усе, хто быў у кашы, таксама зьвесілі галовы, назіраючы за белым дзьмухаўцом знайкавага парашута. Нават сабачка Булька, які дагэтуль увесь час сядзеў у куце, ускочыў на лаву і, убіўшыся паміж гаспадаром - паляўнічым Пулькам - і Нязнайкам, глянуў на зямлю. Булька акінуў уважлівым поглядам наваколле, патрабавальна нюхнуў паветра, а потым, адчуўшы ва ўсім гэтым штосьці нядобрае, голасна заскавытаў. Ад гэтых зыкаў у Нязнайкі заварушыліся валасы на галаве, капляюш наехаў на патыліцу й давялося хапаць яго абедзвума рукамі і зь сілаю насоўваць на самыя бровы.

I

Палкоўнік Бурзачыла стаяў ля вакна і, упіхнуўшы рукі ў кішэні форменных штаноў, задуменна перабіраў ядры. Краявід за вакном лапчыў вока: неба было пазначанае ранішняй ружавізнаю, па небу плылі лёгкія аблачынкі, а ля самай шыбы гайдалася квітучая галінка вішні, на якой шумліва завіхаліся маладыя вераб'і. Гледзячы на ўсё гэта, які-небудзь японскі сузіральнік відочна стоіў бы дых і, ачараваны, пачаў бы дэклімаваць вершы Такасі Нагацукі ці Акіка Ёсаны, але палкоўнік быў не японскім сузіральнікам, а штабным афіцэрам, а таму глядзеў не на ўвішных вераб'ёў і не на ружовыя аблокі, а на буфэтчыгу Тосю, што стаяла на доле й лічыла скрынкі, якія выпружалі з машыны два дарэштгы схуднелых шарагоўцы.

Порсткі ветрык даймаў карацельку-спадніцу, агаляў белья сьцёгны, з кожным парывам ветру палкоўнік хітаўся, налягаючы на пяткі, і хромавыя палкоўніцкія боты поўнілі габінэт прыемным рыпам.

І вось, калі шарагоўцы зьнялі з кодабу апошняю скрыню, гарэза-ветрык задзёр карацельку спадніцу да самых да зялёных трусікаў, палкоўнік хітнуўся зь небяспечнай для сябе амплітудай, і хромавікі рыпнулі з такой рапучасьцю, зь якой здольныя рыпець толькі боты кадравых штабных афіцэраў. Палкоўнік пасьміхнуўся, падцягнуў матню форменных штаноў і ў гэты момант за сьпінаю ягонаю азваўся тэлефон апэратыўнай сувязі. Юрлівыя крозы выпетрыліся з галавы, палкоўнік счакаў хвіліну, у спадзеўцы, што тэлефон ашхне, але той не ашхаў, і таму давялося ісьці да апарата.

Тэлефанавалі аднекуль здалёк: у слухаўцы спачатку штосьці рыпала, потым узбуджана вохкала, потым задаволена адзімалася і, нарэнце, у тэлефонных глыбінях узьнік залівісты голас нейкага маладзёна.

- Таварыш палкоўнік... Дакладвае лейтэнант Пашкоў...

- Ну, што там у вас, - палкоўнік мацюкнуўся, прыціснуў слухаўку да вуха, але на другім канцы провада ізноў узбуджана завохкала, нейкая кабета - відаць, тэлефаністка - рапуча загадала: - Канчайце! - і толькі пасья гэтага залівісты лейтэнантавы голас

скалануў мэмбрану:

- Засеклі... Ляціць на паўночны ўсход...

- Хто ляціць!? Каго засеклі!? - выдыхнуў палкоўнік, праводзячы рукой ніжэй сьпіны.

- Аб'ект... Шар дыямэтрам тры мэтры. Вышыня тысяча васемсот. Хуткасьць адзін мэтар у хвілю...

- Каардынаты! - гукнуў палкоўнік, ікнуўшы на апошняй літары «а».

- Квадрат 3-62... - лейтэнант хацеў сказаць яшчэ нешта, але ў тэлефоне чарговым разам штосьці загуло і нейкая кабета, дыхнуўшы ў слухаўку, летуценна запыталася: - Ты часнык пасадзіла?

Палкоўнік канчаткова страціў раўнавагу. Ён удыхнуў паветра, зьбіраючыся годна адказаць на такое пытаньне, але не пасьпеў: лейтэнантавы голас зноў казытнуў сапраэлае вуха.

- Там у яго штосьці боўтаецца...

- У каго? - перапытаў палкоўнік, хапаючыся за матню.

- У шара...

- Можа, радыёзонд? - нясьмела запытаўся палкоўнік пасья хвіліны маўчаньня.

- Ды не, на зонд не падобна, - адказаў лейтэнант, і ўсё тая ж кабета - гэтым разам керхануўшы ў трубку - з крыўдаю ў голас паведамляла: - Майго ж учора прынеслі... і штаны паабсцываныя.

- Йоп... Лейтэнант! Ты адкуль звоніш? - гракнуў палкоўнік ужо зусім вар'яцкім голасам.

- Ды тут... з сельсавета, таварыш палкоўнік. Наша станцыя ляснулася. Хтосьці скраў медныя кантакты... - сказаўшы так, лейтэнант уздыхнуў, і слухаўка азвалася кароткімі гудкамі.

Хвіліну-другую палкоўнік усьведомліваў пачутае, задуменна чуваючы слухаўкаю за вухам, а потым, кінуўшы гудзёлку на вагар, спружнай хадой падышоў да мапы. Закарузлы палец тыцнуўся ў населены пункт Гракаў, папоўз угору, потым долу і, нарэшце, засяродзіўся на квадраце 3-62.

- Адзін мэтар у хвілю... Тры з паловаю кэмэ ў гадзіну... - прапарытаў палкоўнік, палец ягоны нэрвова папоўз на паўночны ўсход, а наехаўшы на чырвоны трохкутнік з надпісам «Казловічы», міжволі здрыгануўся: праз тры, максымум чатыры гадзіны паветраны балён, пра які паведаміў лейтэнант, павінен быў праляцець над «Казловічамі» - звышсакрэтнай базай ваенна-касьмічных сіл.

- Што ж там, бляха, ляціць? - уголас запытаўся палкоўнік, дастаючы з кішэні форменных штаноў зашмальцаваную насоўку. Выцершы потную лабаціну, палкоўнік супакоіў сябе на думцы, што гэта ўсё ж такі радыёзонд і нават з палёткаю аддзьмуўся, але, пахадзіўшы вакол стала, ізноў задумаўся й скасіў вока на тэлефон

«Масква» на маціцовым дыску. «А можа, гэта правер-

чы», а потым пачнуць... здымкамі пад носам трэсьці. Ад маскоўскіх падпёк можна ўсяго чакаць...» - з гэтымі думкамі палкоўнік падняў слухаўку і з сардэчным клёкатам у горле перавёў дых.

Масква не прымусіла доўга чакаць і адгукнулася барытоніста і непракерхана:

- Прапарыччык Сапрыкін слухае.

- Гэта зь Беларускай акругі турбуюць... Палкоўнік Бурзачыла. Зьвяжыце мяне, калі ласка, з генэрал-маёрам Затуліным, - пралептаў палкоўнік, утаймоўваючы прыкрыю дрыготку ў голасе.

- Генэрал у камандзіроўцы, - адказаў прапарыччык і адкерхаўся.

- Мы тут аб'ект засеклі... Шар дыямэтрам тры мэтры, - пачаў быў палкоўнік, але прапарыччык зноўку пачаў керхаць, а потым злавесным голасам загадаў:

- Дзейнічайце згодна інструкцыі. Праз гадзіну дакладзеце абстаноўку.

- Слухаюся, таварыш прапарыччык! - гукнуў палкоўнік, канчаткова зразумеўшы, што пузыр над «Казловічамі» - гэта затулінскія штукі.

Вядомы авантурыст Шцірліц, як сьведчаць паказкі, у хвіліны непакою меў звычай поркацца ў штанах, мацаў пры гэтым набрынялыя ад шматтадовага ўстрыманьня ядры і, казелячы вокам на Леваніда Бранявога, з халоднай разважнасьцю прамаўляў:

- А гэта канец...

Пасья размовы з прапарыччыкам палкоўніка Бурзачылу таксама апанаваў непакой. Ён піхнуў рукі ў кішэні штаноў, крутнуў, па прыкладу штабдартэнфюрэра левую ядрыну, спрабуючы такім чынам настроіць мазгі на працоўны лад, але мазгі канчаткова растапіліся, ніякіх канструктыўных ідэй у іх не нараджалася, і палкоўнік, прамовіўшы штосьці дарэшты пэсымістычнае й сугучнае слову «канец», плюхнуўся ў крэсла.

Сытуацыя вымалёўвалася - горай не прыдумаеш. Баявая авіяцыя стаяла ў ангарах бяз паліва - акурат на мінулым тыдні ўвесь яе аварыйны запас - чатырнаццаць бэнзавозаў - загналі лабусам; мабільныя зэніткі яшчэ ў 1991 годзе прадалі армянам, а ўсе шрубалёты ад нядаўніх часін перайшлі на баянс Адміністрацыі і за іхнюю арэнду трэба было выкладваць шалёныя грошы.

Зрэшты, пра тое, што бэнзавозы пайшлі ў Жамойць, ведалі, апроч яго, яшчэ два чалавекі: міністар абароны ды маёр Кукарэка з ваенна-паветранай базы ў Мачульніках. Тавар яны здалі са спакойнай душой: у сераду павінны былі прыйсьці эшалоны з авіяцыйнай газай. Фірма «Хрэнойл» набыла дзеля свайго офіса будынак штабу Чырвонасьцяжнай ваеннай акругі і цяпер разлічвалася натурай. У войску, вядома ж, кралі і не такое. І кожны раз усё ішло ціха-ціхенька. І раптам гэты званок...

«Зьядуць і не падавяцца. Спачытку шэфа, а потым нас з Кукарэкам, - падумаў той хвіляй палкоўнік, пацёр даланёю па драбах, расьціраючы казыглівыя кроплі поту і ў душы пажадаў генэралу Затуліну ды ягонаму швагру - старлею Підуце, які мерыўся заняць міністэрскае крэсла, падавіцца хаця б адной сваёй рабрынай.

Хвілін пятнаццаць, а мо й болей палкоўнік сядзеў, раскінуўшыся ў крэсьле, ачмурэла пазіраў на ківач старога гадзінніка, што стаяў у супрацьлеглым куце габінэту й ачуўся толькі тады, калі ўнутры масьўнай шафы штосьці рыпнула, а потым надзіва гучна бомкнула. Гадзіннік пачаў адбіваць час: з кожным новым ударам палкоўніцкая галава пудліва ўбівалася ў плечы, пасья дзевятага ўдару ўбілася па самыя вушы, а разам зь дзiesiąтым ударам дзьверы габінэту расчыніліся і ў пройме дзьвярэй паўстаў маёр Кукарэка. Мундур маёравы быў расшпілены, фуражка зьехала на вуха, а з прарэчу штаноў тырчэў ражок кашулі.

- Чуў? - выдыхнуў Кукарэка не зусім цьвярозым голасам і да палкоўніцкага носа даляцеў пах армянскага каньяку.

«Трахаўся, відаць, са сваёй тэлефаністкай. Нават прарэх не зашпіліў, скаціна», - палкоўнік сапчэпіў пальцы рук на патыліцы, зь непрыхаванай пагардай паглядзеў на кампаньёна.

- Ну што, так і будзеш сядзець? - запытаўся маёр, зьняўшы фуражку й прамакнуўшы рукавом узмакрэную лысіну. - Аб'ект у шасыці кэмэ ад Казловічаў, а яму ні ў галаве, ні ў пяце. Чуеш? Што рабіць будзем?

- А ты што, ня ведаеш? Едзь у Мачульнікі, падымай свае Мігі... - прамовіў, нарэшце, палкоўнік з блазнаватай усьмешкай на твары, і Кукарэка пасья такіх слоў канчаткова працьверазеў.

- Зьдзекваеся? А мо забыўся, куды мы авіягазу сплавілі? - выгукнуў ацьверазелы маёр, і палкоўніку, каб суняць балбатуна, давалося папераджальна кашлянуць ды кіўнуць галавой у бок тэлефона ўрадавай сувязі.

Маёр пакасіўся на тэлефонны апарат і ў працяг няскончанай фразы ледзь чутна дадаў:

- Нават з бакаў зьлілі.

Хвіліну яны маўчалі, настроена глядзелі адно другому ў вочы, пасья чаго маёр, ухапіўшыся рукамі за штрыфелі мундура, нэрвовым крокам прайшоўся ад стала да гадзінніка, потым ад гадзінніка да стала і, нарэшце, падбег да апэратыўнай мапы.

«Бегае, як той Ленін у васемнацятым годзе», - адзначыў пра сябе палкоўнік, з падступным задавальненьнем пазіраючы на ўсхваляванага маёра. Маёр тым часам уторкнуў нос у раён мяркуемага месцазнаходжанья аб'екта й заклапочана прамармытаў:

- Падлятае да Гракава.

«Гракаў... Ракаў... Акаў», - шматкроць адбілася ў палкоўніцкіх мазгах, і лёгкае хваляваньне халоднай мурашкай казыгнула апрэлыя ядры. Пальцы машынальна крануліся скроняў, гадзіннік у

куце адбіў палову адзінаццатай, і ў той жа міг нейкая страшная сіла падняла палкоўніка на ногі. Пад'ём быў такім імпэтным, што Кукарэка сагнуў ногі ў каленях, чакаючы, што Бурзачыла кінецца на яго з кулакамі, але той і ня думаў біцца. Палкоўнік абцягнуў мундур, стрымана кашлянуў і, скіраваўшы погляд на тэлефон урадавай сувязі, урачыстым голасам прамовіў:

- Хтосьці вырашыў прамацаць нашу супрацьпаветраную абарону... Дык мы гэтыя мацакі падкарацім!

Яшчэ імгненьне, і палкоўнік, нацубіўшы на вочы фуражку, рушыў да дзьвярэй, а сьледам за ім кінуўся агаломшаны маёр Кукарэка.

Яны ішлі бясконцым калідорам - маёр нячутна ступаў па ходніку, раз-пораз азіраючыся; палкоўнік ішоў ля сьцяны, грукаючы абшасамі аб падлогу й грукат трывожным рэхам блукаў пад сляпеньнямі. Гэта была хада Камандора.

Маёр тым часам ня толькі азіраўся але й керхаў у жменю - відочна, хацеў штосьці спытаць, ды не рашаўся й загаварыў толькі тады, калі яны павярнулі на лесьвіцу.

- Што, падслухоўваюць? - дрогкім голасам запытаўся маёр, але спадарожнік нічога не адказаў - адно дакорліва хітнуў галавою.

Другое маёрава пытаньне было яшчэ больш ляканічным.

- Палякі? - запытаў маёр, спрабуючы ісьці ўпаварень са спадарожнікам і запабегліва пазіраючы таму ў левае вуха.

- Якія палякі? - выдыхнуў спадарожнік, спыніўшыся на пляцоўцы паміж першым і другім паверхам.

- Ну гэта... кажу... палякі пузыр запусьцілі? - усё тым жа ўсхвалявана-гугнявым голасам запытаўся маёр, намаляваўшы ў паветры вялікае кола.

Палкоўнік дастаў пачак «Данхілу», укінуў у рот цыгарэту, наструніўся, слухаючы - ці таўчэцца хто на сходах і ў гэты момант маёр, папярэдне ляпнуўшы па кішэнях, тыпнуў яму пад нос сваю запальнічку.

- Ты, Кукарэка, як маёрам стаў, дык зусім здурнеў... - прамовіў палкоўнік, не адрываючы вачэй ад кампаньёна. - Ём што, больш рабіць не хер, як толькі пузыры пускаць?

Словы гучалі пераканаўча й Кукарэка, стоячы з зацеplenай запальнічкай як са сьвечкай, стоена прашаптаў:

- НАТА?

Палкоўнік зморана ўздыхнуў: паветра, што вырвалася зь ягонай грудзіны затушыла запальнічку й данесла да маёравых вушэй шматзначнае пытаньне:

- Старлея Підуцу ведаеш?

- Швагра... - маёр не дагаварыў: на доле бразнулі дзьверы й кампаньёны міжволі настроіліся. Дзесьці на першым паверсе загаманілі, чхнулі, потым мацокнуліся і неўзабаве ўсё аціхла.

- Затулін?.. - зьбялелымі вуснамі прашаптаў Кукарэка, а ягоны суразмоўца, ступіўшы колькі крокаў па сходах, кінуў цераз плячук фразу, якую любіў казаць падначаленаму ў часіны душэўнага ўздыму:

- Пайшлі, што стаў, як певень пасья кукарэку...

Дыхтоўныя, абабітыя масянжовымі паскамі дзьверы з натугаю падаліся і ў вочы пырснула гарачае сонечнае сьвятло. Усё навокал цвыркала, плыло, цвіло і гаманіла. Цвыркалі вераб'і на даху, плылі аблокі ў небе, цвіла вішня ля ўваходу, а за сьпінаю палкоўніцкай гаманіў, штохвілі шморгаючы носам, маёр Кукарэка.

- Я што... я чалавек маленькі... Мне загадалі - я й зьліў паліва. А куды яно пайшло - ня ведаю й ведаць не жадаю.

Палкоўнік быў заняты сваімі думкамі й ня надта слухаў Кукарэку, а калі прыслухаўся, дык пальцы рук ягоных сьціснуліся ў кулакі, а на шчоках прабілася нездаровая чырвань.

Маёр Кукарэка - гэты заняты хапуга, які краў нават лыжкі ў жаўнерскай ядальні, меў здольнасьць пераўвасабляцца ў бязьвінную авечку. Маёра колькі разоў хапалі на гарачым, аднаго разу - калі з палкавога складу зьнікла чатыры тоны масла - на яго нават завялі крымінальную справу, аднак - дзіўная рэч! - маёр, дзякуючы гэтаму самаму пераўвасабленьню заўсёды выходзіў сухім з вады, і з пасадаў, а то й з войску выляталі ягоныя падзельнікі.

Летась палкоўнік і сам ледзь не зьяцеў з пасады, таму, пачуўшы кукарэкава бляньне, счырванеў як гіпэртонік. Ён хацеў адразу заехаць маёру між вачэй, ды, угледзеўшы бакавым зрокам двух шарагоўцаў, што сядзелі на лаве, аддзьмуўся, перакінуў з аднаго кутка вуснаў у другі прытухлую цыгарку і гэтым самым утаймаваў свае нэрвы.

- Кулямёт ёсьць? - запытаўся палкоўнік, папераменку пазіраючы то на маёравы ўазік, то на двух схуднелых шарагоўцаў, якія сядзелі ў цяньку і штосьці жэрлі.

- Які кулямёт? - не зразумеў маёр.

- Буйнакалібэрны, йоп... - вылаяўся палкоўнік, нэрвова смактануўшы амаль што затухлую цыгарку.

- Ёсьць... у Мачульніках... - Кукарэка шморгнуў носам і два разы запар спатыкнуўся на роўным асвальце.

- У Мачу-у-ульніках, - перадражніў палкоўнік. Засяродзіўшы вочы на канцы цыгарэты, ён яшчэ пару разоў смактануў і палез у кішэнь за сярнічкамі. - Да Мачульнікаў сорок кэмэ, а ў нас кожная хвіліна на ўліку.

- Ёсьць яшчэ на лецішчы, у Ждановічах. Думалі ж на дзікоў ехаць...

ўцы - з выгляду салагі-першагодкі - сядзелі на лаве і, не да афіцэраў, елі гарачыя пончыкі.

«Тося пачаставала», - падумаў палкоўнік, увабраўшы носам агідны пах алею й яблычнага павідла.

За колькі мэтраў ад лаўкі афіцэры заповолілі крок, чакаючы, што шарагоўцы падхопяцца на ногі, але тыя й ня думалі падхопіцца і палкоўнік, з астатніх сіл утаймоўваючы лютасьць, павадзіў рукамі ў паветры, мадэлюючы той рух, якім дырыгенты падымаць аркестры, а штабныя афіцэры ўзважваюць тугія жаночыя грудзі. Шарагоўцы адарвалі ад лаўкі схуднелыя азадкі, выпрасталіся, прыціснулі далоні да сьцэгнаў, але жаваць не перасталі і, як тыя хамякі, варушылі пашчэнкамі.

- Чаго расьселіся?! - гримнуў маёр Кукарэка, пырснуўшы сьлінаю на палкоўніцкую шыю.

Адзін з шарагоўцаў - маленькі, чарнявы, з падбітым левым вокам, - пачаў штосьці казаць, глытаючы ежу і з усяго ім сказанага ўцямна прагучала толькі слова «выгружалі».

- А чаму жарэце як не ў сабе? - гукнуў у сваю чаргу палкоўнік, зірнуўшы на пончыкі, што грудком ляжалі на газэце.

- Два дні ня елі, таварыш старшы лейтэнант, - прамовіў, ужо больш уцямна, чарнявы шараговец і палкоўнік, губляючы раўнавагу, тузануў плечуком:

- Разуй буркалы, с-салага!

Такой абразы гвардыі палкоўнік Бурзачыла ня зьведваў за ўвесь час служэньня ў войску. Палкоўнік яшчэ больш пачырванеў, потым спалатнеў, зубы ягоныя зайгралі польку, але доўжылася гэта кароткую хвілю: ужо празь імгненьне ён зацягнуўся цыгарэцінай і злавесным голасам запытаў:

- Зь якой часткі?

Чарнявы салага панік, скурчыўся, увабраў голаў у плечы і зацкавана паглядзеў на сябра - бялявага салагу з падбітым правым вокам.

- Гэта мае... тэхнары з Мачульнікаў, - працэдзіў маёр, панурыўшы вочы, - прадукты ў буфэт прывезьлі.

Словы тыя як зь неба ўпалі. Ну вядома з Мачульнікаў... Дзе ж яшчэ жаўнеры ходзяць няжоркленыя?.. Душа палкоўніцкая адтаяла, цела зрабілася лёгкім, і палкоўнік, зыркнуўшы на маёра, ужо лагодным голасам загадаў шарагоўцам бегчы да ўазіка. Зацягнуўшыся цыгарэтай, палкоўнік Бурзачыла пашукаў вачыма сьметніцу, а згледзеўшы яе на другім канцы ходніка, пстрыкнуў пальцам па сьлінявым недапалку. Недапалак праляцеў ня меней дваццаці мэтраў і дакладна лёг у цэль.

- Вучыся! - цяпер ужо акрыялым голасам сказаў палкоўнік маёру і дьхнуў таму ў твар разрэджаным цыгарэтным дымам.

II

Адразу за Гракавам - пыльным мястэчкам з тузінам старых ка-

мяніц і сотняй вясковых хат, - ляжыць агромістае поле. Свойчас усходні, дальні ад мястэчка клін, перааралі «кіраўшамі» - зьбіраліся, відаць, нешта пасеяць, але нічога не пасеялі; ралля зь цягам часу ўзялася дзірванам і нагадвала цяпер пральную дошку. Па гэтым кліне - ачайна бразгаючы ўсім сваім жалезным начыньнем і плаксіва скуголячы рухавіком - і кратаўся вайсковы ўазік. Унутры яго сядзелі чатыры вайскоўцы: палкоўнік, маёр - ён круціў «абаранак», - а таксама два шарагоўцы, якія калаціліся на заднем сядзеньні, раз-пораз кранаючыся галовамі брызэнтавага верха.

Маёр, штохвіліны мацюкаючыся, з шумам выпускаў паветра праз стуленья вусны, гэтым самым як бы дапамагаючы ўазіку пераадольваць утравелыя калдобіны; а вось палкоўнік ляўся зрэзь-часу - толькі тады, калі руля буйнакалібэрнай зброі, якую трымаў адзін з шарагоўцаў, стукала па карку. Пасья кожнага такога ўдару палкоўнік прамаўляў няўцямнае: - Йоп..., - шараговец адводзіў зброю ўбок, руля біла па карку маёра і той дагаворваў пачатую палкоўнікам фразу да канца.

Праехаўшы па раллі паўтара кілямэтры, машына выбілася на роўнае й маёр, прытапіўшы понаж газу, зморана выдыхнуў:

- Фу, бляць...

Уазік аб'ехаў высахлую балацявіну, абмінуў купку чэзлага вербалозу і за брудным ветравым шклом задрьжэлі відарысы серабрыстага элінгу і двухкрылага, падобнага да вялікай страказы, «кукурузьніка». Пабачыўшы самалёт, афіцэры шматзначна пераглынуліся: палкоўнік палез у кішэнь па цыгарэты, а маёр, адпусьціўшы на хвілю руль, задаволена пацёр узмакрэлыя далоні.

Месца, куды яны прыехалі, цяжка было назваць лётнішчам. Тут стаяў усяго адзін самалёт, а з аэрадромных пабудоў, апрача дзіравага элінгу, стаяла жалезная бочка ды тырчэў шост з драцянай рэхвай на вершаку.

Зьмерьўшы вокам шост, палкоўнік глыбокай зацяжкай дапаліў цыгарэту да фільтра і, абцягнуўшы мундур, пайшоў да бабулі, якая даіла на ўскрайку поля рабую казу.

Бабуля, відаць, была глухаватая, бо не пачула крокаў, таму палкоўніку давялося другім разам абцягваць мундур і нападўжартам галёкнуць:

- Прывітаньне казаводам!

Пасья такіх слоў бабуля падхапілася, абцёрла рукі аб спадніцу, а каза, стукнуўшы капытом аб даёнку, рушыла насустрач палкоўніку.

Бабуліна жывёліна была жывым увасабленьнем чорта: такая ж рабая, рагатая, з жаўтлявымі, не раўнуючы як у ката, вачыма. Адно што ў ката - як адцёміў палкоўнік, - шчыліны зрэнак вэртыкальныя, а ў казы яны былі гарызантальныя.

Спыніўшыся непадалёку, каза мэкнула, зь недаверам крутнула палкоўнік, каб убіцца ў давер, павабіў жывёліну паль-

цам і ласкава залапатаў языком:

- Цып-цып-цып...

У вадказ каза пагрозыліва страсянула галавой, бабуля сьпехам падхапіла даёнку, а палкоўнік, зразумеўшы, што зрабіў штосьці ня тое, кашлянуў у далонь і задаў пытаньне, якое даўно сьпела на канцы языка.

- А што, самалёт лётае, ці як?

- Лётае, каб на яго немарач, - жвава адгукнулася бабуля. - Дзесяць гадкоў няма спакою... Дзень да ночы лётае... і ўсё над маёй хатай. Пазалетась дык нейкай халерай абсыпаў. У мяне потым гусак акалеў. Я ж ужо куды толькі не хадзіла, куды толькі не пісала...

Бабуля, мяркуючы па ўсім, была балбатліваю. Палкоўнік зірнуў на гадзіннік, па старой звычцы кашлянуў у далонь, але гэта не дапамагло.

- Каб яму сьлепакі павылазілі, паскудніку гэтаму... Дусю надочы так напужаў, што тры дні малака не было.

- А Дуся - гэта хто? - перабіў палкоўнік.

- А во... козачка... карміліца мая, - прамовіла бабуля, падышла да казы і з палёгкаю ў голасе дадала: - Ад нядзелі, праўда, ня лётае. Штосьці ў яго там зламалася.

Такая навіна прымусіла палкоўніка настроіцца і бязгучна мацюкнуцца.

- Учора сабраў п'яніц - Толіка Манькіна, Фарзуна з Кабздохам - дык ужо хвост жардзінай падымалі ды нешта там поркаліся. Потым у краму бегалі. Міронаўна казалі - чатыры белых бралі, а ўвечары да Андросіхі за самагонкай цягаліся...

- Ну, а дзе ён жыве? - запытаўся палкоўнік, дэманстратыўна зірнуўшы на гадзіннік.

- Зь вясны ў Рапухі жыў. П'яніца ў нас тут такая... Біліся кожнага вечару. Прці ночы нап'юцца, тады ён яе ганяе, а з ранку ўжо, - у гэтым месцы апавядальніца сышшыла голас да шэпту, - ідуць у магазін пад ручку...

- Ну а дзе ён зараз жыве? - амаль што з адчаем выдыхнуў палкоўнік.

- Да Райкі Мандрыкавай прыбіўся. Да Рапухі ж мужык прыехаў. Жыў недзе ў Архангельску, ці дзе там... на пасяленьні. Потым тамака ажаніўся...

- Райка дзе жыве, йоп...!? - грукнуў канчаткова здэнэрваваны палкоўнік, ды так гучна, што бабуля выпусьціла з рук вядро, а каза Дуся убрыкнула заднімі нагамі. Калі ж палкоўнік, пліонуўшы са злосьці, пабег да сваіх, Дуся рынула сьледам, парываючыся жваваць канцы палкоўніцкага мундура.

- Шэф званіў, - гукнуў Кукарэка, калі палкоўнік падбег да машыны. Зірнуўшы на шарагоўцаў, маёр выцер рукавом узмакрэлую лысіну. - Загадаў зьбіты аб'ект везьці ў расейскую амбасаду. Там

ужо чакаюць.

Палкоўнік прыскакаў хвілю, усведамляючы пачутае, потым зацакавана глянуў на хвост «кукурузьніка», потым на свае «камандзёрскія», потым машокнуўся - цяпер ужо ўголос - і, сядучы ў машыну, прамармытаў:

- Пасдзем шукаць Райку.

Райчыну хату знайшлі даволі хутка. Стаяла яна на ўзгорку, непадалёку ад лётнішча - звычайная цагляная будыніна з разнымі шалёўкамі на вокнах. Ступіўшы на шырокі двор, палкоўнік адразу ж звярнуў увагу на тыя шалёўчыны. Ён правёў рукою па шурпатай ліштве й вусны палкоўніцкія кранула ўсьмешка: калісьці, у далёкім дзяцінстве, бацька зрабіў такія ж ліштвы і ўся вёска хадзіла глядзець на вокны іхнай хаты.

Хвілінны адум развясёў маёр, тузануўшы за рукаво й паказаўшы пальцам углыб двара. Там, куды паказаў Кукарэка, стаяла прысадзістая адрына, з працыненых дзвярэй якой вырывалася на дваровы прасцяг сіплаватае храпенне.

...Пасьля зыркага сьвятла вочы апанавала цемра. Уваччу папльлі вясёлкавыя кулі, паўсталі нейкія шэрыя патарочы, якія празь імгненне ператварыліся ў кучу плеченых кашоў, старыя начоўкі й капі зьяжалай леташняй саломы. Там, на версе капі і нараджалася нямае храпенне, а чэзлая яснасьць, што цэдзілася з незашклёнага, захінутага маладой лістотай, паддашкавага вакна, вырывала з паўзмроку нечыя голыя пяткі.

- Гучней храпіць толькі мая цешча, - зазначыў маёр Кукарэка, выцяўшы нагой па вялізным кашы. Маёр памружыўся на голыя пяткі і, наследуючы галасам мачульнікаўскіх днявальных, загарлаў:

- Ротэ-э... пад'ём!

На верху тарпы са смакам схранянулі, штосьці прамармыталі й захроплі з ранейшым імпэтам.

Маёр падхапіў з-пад ног кашолку, пусціў яе ў храпуна, але той працягваў храпець, нават не зьмяніўшы танальнасьці.

Кукарэка агледзеўся, шукаючы чаго больш важнага, але нічога такога не ўгледзеў і палез на капі.

- Уставай, б-бляха, - маёр схапіў храпуна за нагу, пацягнуў долу й храпун, машокнуўшыся спрасонку, заехаў маёру пяткай у лабешнік. Кукарэка скаціўся з тарпы, патрапіўшы галавой у кош і з тым кашом ён і паўстаў перад палкоўнікам, які ўжо ня мог трымацца на нагах і курчыўся ад сьмеху, поўзаючы па земляной падлозе й пазначаючы калені форменных штаноў бела-зялёнымі плямамі курынага памёту.

Кукарэка выбег з адрыны, цяжка затупаў па цэмэнтавым ходніку, ляпнуў дзвярцамі ўзніка і неўзабаве ізноў паўстаў перад палко-

ўнікам - цяпер ужо з буйнакалібэрным кулямётам у руках. Такі паварот усхваляваў Бурзачылу. Палкоўнік спалатнеў, памкнуўся схапіць маёра за мундур, але той, высльізуўшы з-пад рукі, спужаным катом узьбіўся на капі. Там ён кляцнуў затворам, наблізіў зброю да храпуна і, наставіўшы рулю ў незашклёнае вакно, гваздануў адзіночным. У куце з адчайным лямантам узяцела курыца, знадворку загарлаў певень, а храпун, глынуўшы парахавага дыму чхнуў, няўцямна машокнуўся і яшчэ празь імгненне ўскудлачаная галава ягоная вытыркнулася з-за краю тарпы.

Маёр тым часам споўз, лежачы на жываце, долу і, наставіўшы на храпуна кулямёт, сувора прасіпеў:

- Імя... Прозьвішча...

Храпун узяўшы рукі, прыхапіўся, грывнуўся галавой аб крокву й палкоўнік адчуў на сваёй узмакрэлай шыі казыгліваю парахню, якая сыпанула з даху.

- Кудзёлка... Аляксея... - прамовіў храпун, зьвёўшы вочы да кулямётнага дула.

- І хто такі? - ужо больш лагодна запытаўся маёр.

- Ды тут... працую... пілётам сельгасавіяцкі.

- Злазь, ты нам патрэбны, - падаў голас палкоўнік, зь відочным хваляваньнем закідваючы ў рот чарговую цыгарэціну.

Пілёта таксама апанавала хваляваньне. Яму нават мову заняло: ніжняя сківіца пілётава дробна задрыжэла й сунялася толькі тады, калі маёр апусціў кулямёт долу.

- Ды ў мяне паліва... на пяць хвілін лёту, - выдыхнуў пілёт пераселым ад хваляваньня голасам, - нават да Менску не дацягнем.

- Нам у Менск і ня трэба. Акурат за пяць хвілін і ўправімся.

Пілёта такія словы зьбянтэжылі. Ён апусціў рукі, пацёр далоньмі па сподніках, а ўцяміўшы, што піраты прыехалі на бэнзавозе, змучана шморгнуў носам.

- Кола задняе зняў. Трэба новая ўтулка.

Запанавала ціша. Нават певень кінуў кудактаць і цяпер ужо палкоўніку прысьпела пара шморгнуць носам і пачухаць прыярушаную парахнёй патыліцу.

Пілёт ішоў да машыны як бальшавік на расстрэл - у кальсонах, прыпадаючы на левую нагу, пазіраючы праз плячук на кулямётную рулю, - а калі выходзіў зь вясніц, аднекуль з суседняга агарода даляцеў помсьлівы голас знаёмай бабулі:

- Таварышы, ён і Лукашэнку лаяў!

...Да лётнішча ехалі што духу: разганяючы курэй і стукаючыся скронямі аб кулямётную рулю. Маёр наўмысна пасадзіў пілёта на задняе сядзеньне і даў у рукі зброю. Такія захады мусілі пераканаць небараку, што перад ім не паветраныя піраты, а абаронцы мірнага неба Садружнасьці.

Між тым выгляд пилётавы прагнуў спагады: ніжняя сківіца дробна дрыжэла, вочы заплылі, у валасы ўбілася саламяная пацяруха, а спусьцісты лоб баранавалі кроплі хвараблівага поту, якія, зрываючыся, цёмнымі плямамі пакрывалі падштанікі. Пилёта даймала пахмелье.

Гледзячы на небараку, палкоўніку манулася дапамагчы хлопцу, падтрымаць шчырым словам, але словы такія не прыходзілі ў галаву - палкоўнік маўчаў і толькі ля самага лётнішча, згадаўшы пра бабулю, пранікнёна запытаўся:

- Што гэта за порхаўка... казу пасе?

- Сазоніха, - буркнуў пилёт, зірнуўшы ў вакенца, - жыве ў крайняй хаце. Звягня, якіх сьвет ня бачыў.

Пилёт змоўк, а палкоўнік, узбздэраны такім адказам, тыснуў пальцам у шыбу.

- А гэта што там за шост з абручом?

Не павярнуўшы галавы, пилёт уздыхнуў, перакрывіўся як ад зубнога болю.

- «Каўбаса» была, ды ветрам падрала.

Узлік абмінуў рабую казу, праехаўся па полі і загамаваў у двух мэтрах ад «кукурузніка», ля якога завіхаліся два шарагоўцы: чарнявы выпіраў анучкаю перапэцканья салідолам пальцы, а бялявы сядзеў на траве і смаліў цыгарэту.

У самалёта й сапраўды адсутнічала задняе кола - хвост стаяў на калодзе, а пад хвостом, у поўным бязладзьдзі ляжалі падшыпнікі, патрубкі, кувалда з манціроўкаю, зашмальцаваная ватоўка, прыціснутая да зямлі бліскучым валам; апрача таго да хвоста быў прыхінуты мэталёвы брус, цень ад якога перакрыжоўваў увесь гэты натурморт, а разам зь ім і ўсе палкоўніцкія надзеі ды спадзяваньні.

Палкоўнік паклаў рукі на цёплую абшыўку самалёта, прыціснуўся да абшыўкі лобам і заплюшчыў павекі.

Апэрацыя была правалена, але ў душы палкоўніцкай не было ні жалю, ні роспачы, ні хваляваньня. На душы было лёгка, прасьветлена і чыста. Палкоўнік уявіў, як ён прыйдзе заўтра ў свой габінэт, падцягне па старой звычцы гіру старога гадзінніка, потым нетаропка сядзе за стол і, ускудлаціўшы непаслухмяныя кучары, размашыстым почыркам напіша рапарт. Потым ён прысмаліць цыгарку, падыйдзе да вакна і, глянуўшы долу, убачыць буфэтчыцу Тосю. Тося адорыць яго белазубай усьмешкай, сарамліва абцягне спадніцу і тут жа крутнецца на высокіх абцасіках, падступна агаліўшы крамяныя сьцёгны.

Палкоўнік уздыхнуў, сьлізгануў даланей па вільготных павеках і пачуў раптам бадзёры голас чарнявага шарагоўца.

- Утулка паляцела.

- Цяміш, - адгукнуўся на тое пилёт, з балесным воханьнем выдыхнуўшы паветра.

- У прынцыпе, можна ўзылянец і бяз кола, - ізноў падаў голас

шараговец, - трэба які кавалак дрэва прымацаваць - зьняць кару, змазаць салідолам...

Палкоўнік страпянуўся, ляпнуў даланей па абшыўцы, умольна зірнуў на пилёта. Пилёт стаяў, як кол пракаўтнуўшы: лыпаў буркаламі, церабіў падштанікі і невядома колькі б усё гэта доўжылася, ды тут палкоўнік ляпнуў пальцамі па шыі, зганяючы казыгліваю кузурку й пилёт, па-свойму зразумеўшы такі жэст, нясьмела прамармытаў:

- Можна паспрабаваць.

«Канешне можна!» - хацеў было крыкнуць палкоўнік, але стрымаўся, адно захоплена пацёр далоняй аб далонь, а калі хлопцы кінуліся да элінгу - за пілой і сякерай, - воплескамі прысьпешыў іхны бег.

У нябесным прыціне заліваліся жаўрукі, пад нагамі гулі чмялі і восы, жоўтае дзьмухаўцовае поле лашчыла пагляд, але палкоўнік нічога ня чуў і ня бачыў. Ён утрапёна хадзіў вакол самалёта, мармытаў сабе пад нос штосьці дарэшты няўцямнае, вадзіў рукамі ў паветры, мадэлюючы дзеянні на зьнішчэньні паветранага шара й маёру давялося гучна гвіздаць - у два, а потым у чатыры пальцы, перш чым палкоўнік ачуўся і зірнуў у бок легкавушкі. Маёр тыснуў пальцам у неба, паказваючы, што тэлефануе шэф і палкоўнік у вадказ рашуча махнуў рукою: размаўляць з шэфам такой парой яму ніяк не выпадала.

... Мядовы ветрык даносіў да вушэй абрыўкі фраз:

- ... Ажыцьцяўляем сачэньне... на перахоп паднятая эскадрыля зьнішчальнікаў... зьнішчыць цэль загадана экіпажу самалёта... - галава маёрава на кароткае імгненьне вытыркнулася з кабіні, - ... з бартавым нумарам ноль-дваццаць чатыры... Будзем рупіцца, таварыш генэрал...

«Як мянташкай лупіць», - прашангаў палкоўнік ды, ці не ўпершыню за ўвесь час знаёмства з маёрам, падумаў, што Кукарэка наогул някепскі малец.

- Квадрат чатыры-дванаццаць. Падлятае да базы, - крыкнуў тым часам Кукарэка, ляпнуў дзьверцамі ўзліка, а згледзеўшы шарагоўцаў, якія цягнулі тоўстую лазовую крывуліну, пабег ім насустрач.

«Як Ленін на суботніку», - адзначыў палкоўнік, пабачыўшы, што маёр падставіў плячо пад тонкі канец крывуліны і, цыкнуўшы сьлінай, рушыў да пилёта, які цягнуў два тросы, скрутак дроту і яшчэ нейкае прычандальле.

Крывуліну прымацоўвалі ўсёй грамадой. Напачатку палкоўнік ня мог дабраць ладу: як гэта можна прымацаваць гладкае бярвяно да шпяня, на якім сядзела кола. А хвілін праз дзесяць, калі, з дапамогаю кувалды, манціроўкі і троса, крывуліна была прымацаваная, ляпнуў Кудзёлку па плячы і захоплена выдыхнуў:

- Зь мяне вядро гарэлкі!

Потым яны ўтрох - палкоўнік з аднаго канца, два шарагоўцы з другога - прыўзнялі самалётны хвост на жалезным брусу, Кукарэка наехаў бампэрам узіка на калоду, выпхнуў яе з-пад хваста, і пілёт Кудзёлка, абабіўшы кальсоны, задыхана мовіў:

- Трэба выкінуць усё лішняе.

Праз пару хвілін з разнасьцежаных дзвярэй «кукурузьніка» паляцелі мяхі з калійнымі ўгнаеньнямі, падраная раскладушка, два магільных жалезных крыжы ды іншае ламачча. Пакуль шарагоўцы выкідвалі хломазд, пілёт з маёрам наладжвалі радыёсувязь.

- Паліва зусім мала. Можам не ўзяцца, - зумкнуў у дынаміку кудзёлкавы голас, калі сувязь была наладжаная.

- А ў бочцы ці ёсьць што? - запытаўся палкоўнік, перахапіўшы з маёравых рук слухаўку.

Палкоўнік наструніў слых, але сувязь перарвалася.

- Дзесьці тут было, - гукнуў Кудзёлка, цяпер ужо з самалётнага нутра і неўзабаве на паляну са страшэнным бразгатам выкацілася пакарабачанае вядро.

З аграмаднай бочкі, што стаяла на ўзьмежку лётнага поля, нацэдзілі чатыры вядры, пры гэтым шмат паліва пралілі. Ня бачылі, як поўнілася вядро, бо ў восем рук, крахтаючы і выпускаючы паветра, прызьнімалі бочку з дапамогаю ўсё таго ж жалезнага бруса.

І вось яна насыпела, тая шчымыліва-трывожная хвіліна, калі Кукарэка ўскінуў на плячук кулямёт, шырокім крокам пайшоў да самалёта, а сьледам, спрабуючы ісьці ў ногу з маёрам, рушыў чарнявы шараговец.

- З богам! - прашаптаў усюлед ім палкоўнік, залез у машыну і, стоіўшы дых, утаропіўся на нерухомы крыж прапэлера.

У нутры «кукурузьніка» штосьці загуло, заляскатала, прапэлер зварухнуўся, зрабіўся нябачным і пыльная віхура, узятая самалётам, прымусіла прыкрыць даланёю вочы. Калі ж палкоўнік растуліў пальцы й зірнуў адным вокам на сьвет божы, самалёт з шалёным вышчэмам бег па полю, не даючы рады ўзняцца ў паветра, і з-пад лазовай крывуліны, здавалася, сыпаліся іскры.

Палкоўнік ізноўку зьвёў пальцы, а калі чарговым разам расплючыў вока, дык убачыў, што самалёт адарваўся ад зямлі і, заваліўшыся на левае крыло, пачаў набіраць вышыню. Палкоўнік налёг сьпінаю на прыслон сядзеньня, сашчапіў за патыліцай пальцы рук, з палёгкаю ўздыхнуў, але празь імгненьне прыхапіўся і акруглымі вачыма глянуў на хвост «кукурузьніка». Прытарочаная да хваста крывуліна нечакана адарвалася, матлянулася на трасе й паляцела долу - акурат на хату, дзе жыла Сазоніха. Назіраючы такое, палкоўнік ссунуўся на край сядзеньня, спрабуючы такім чынам зьмяніць траекторыю палёту й яму гэта ўдалося: крывуліна грывнулася дзесьці ў двары і, мяркуючы па тым, што ў неба ўзняліся

куры й аблачына парахні, патрапіла ў бабчын хляўчук.

Самалётны гуд паволі аціх, над галавою ізноў засьпявалі ітгушкі, а ў мястэчку натужна забрахалі сабакі, устрывожаныя падзеньнем бервяна.

Палкоўнік вылез з машыны, стаў ля задняга кола і з такім шумам выпусьціў паветра, што гракаўскія сабакі разам аціхлі, а потым забрахалі яшчэ больш заята - з піліпаўскім падвываньнем. Зашпіліўшы прарэх, палкоўнік аглядзеўся, клікнуў бялявага шарагоўца і калі той падбег, камандзёрскім голасам загадаў:

- Шыбуй у краму, вазьмі скрыню гарэлкі... і што-небудзь на зуб... - сказаўшы слова «зуб», палкоўнік задаволена крэкнуў, выпусьціў з адчайдушной натугай рэшткі паветра і толькі тады працягнуў шарагоўцу пачак паперак з выяваю гераічнай Берасьцейскай цвёрдзі.

Борт 0-24 адгукнуўся празь сем хвілін пасья ўзьлёту.

- Цэль выявілі. Пачынаю аблёт, - прасіпеў у дынаміку знявечаны радыёшумамі кудзёлкавы голас і пакуль палкоўнік убіваўся ў кабінку і хапаў трубку, борт адключыўся.

Справа, можна сказаць, была зроблена. Заставалася толькі прыцэліцца ды націснуць на спускавы кручок. Аднак штосьці непакоіла, штосьці цьвеліла душу і халадок затоенай трывогі блукаў па целу - ад пахаў да самага нізу жывата. Каб нечым заняць сьвярблівых рукі, палкоўнік уключыў і выключыў «дворнікі», шчоўкнуў тумблерам вэнтэлятара, нарэшце, падхапіў з-пад ног абрываак газэты, у які былі загорнутыя пончыкі ды пачаў чытаць артыкул пра пастаноўку опэры «Залатыя агні ў вокнах Адміністрацыі» і нечакана дынамік ізноўку ачуўся, і эфір апанаваў ашалелы голас маёра Кукарэкі.

- Увесь дыск выпусьціў... Хоць парвіся... Ляціць, сука... Можа гэта і ня шар зусім...

- Не вырубай рацыю! - грукнуў палкоўнік і, разабраўшы сярод шуму словы «батарэі селі», спруцянымі пальцамі расшпіліў верхнія гузікі на кашулі.

«Што ж там ляціць, бляха!? І што будзе, як «Казловічы» ўзьнімуцца ў паветра?» - палкоўнік уявіў, зь якім імпэтам гакнуць усе дванаццаць балістычных ракетаў, змарнеў з твару і спалохана прыхапіўся, пачуўшы натужлівы шум у дынаміку.

- Казлы дранья! Халастыя ўпёрлі... А я й не даглядзеў... - галёкнуў сярод шуму маёр Кукарэка, замармыгаў штосьці пра паляваньне на дзікоў і палкоўнік, баючыся, што сувязь адключыцца, умольным голасам запытаў:

- Што рабіць будзем?

- Іду на таран! - гойкнуў у вадказ пілёт Кудзёлка, потым гойкнуў яшчэ нешта, ды голас ягоны зьмяшаўся з бязладным шумам.

- Аляксеі! Алёша! - палкоўнік падхапіўся на ногі, упёрся мака-

ўкай у пругкі брызэнт, а калі сувязь адключылася, бязвольна плюхнуўся на сядзеньне.

У тую хвілю галава палкоўніцкая стала дарэшты пустой, а таму й лёгкай. Такою лёгкай, што паспрабавала адарвацца ад тулава й палкоўнік, прашаптаўшы: - А што ж гэта дзеяцца! - абхапіў голаў далоньмі.

Так ён і сядзеў, сьціснуўшы вушы - аглухлы, невідучы й нават зумэр мабільнага тэлефону, які раней прымушаў спалохана схмянуцца, гэтым разам ня здолеў разьвеяць хваравітай замарачы. Калі ж ён, зрэшты рэшт, зняў слухаўку, тэлефонны зумэр пачынаў ужо сіпень.

- Бурзачыла?! Ты?! - шэфавы голас скалануў эфір, змусіў задрыжэць тэлефонную мэмбрану.

- Я-а... таварыш генэрал-палко...о... - прастагнаў Бурзачыла і з флегматычнай разважлівасьцю шморгнуў носам.

- Што там у вас? Чаму не выходзіш на сувязь?

Палкоўнік ачуўся, парывіста ўздыхнуў, пацёр рукою пераносьсе.

- Экіпаж самалёта - бартавы нумар 0-24, - расстраляўшы ўвесь боезапас, пайшоў на таран... - слова «таран» захрасла ў горле; даўкі, памерам з ладную агрэсыўну, камяк перацяў дыханьне, ніжняя сквіца тарганулася і ў мораку падступных сьлёз палкоўніку прымоўся раптам сьветлы воблік маёра Кукарэкі.

Эфір напоўніўся злавесным сіпеньнем, аднекуль здалёк пачуліся акорды шапэнаўскага вальса і толькі праз пару хвілін шэфавы голас - памужнелы і рахманы, - ізноў зварухнуў мэмбрану.

- Абвясціце ва ўсіх эскадрылях: экіпаж зьнішчальніка - бартавы нумар ноль-дваццаць чатыры, - узнагароджваецца пераходным Чырвоным сьцягам Адміністрацыі... - злавесную паўзу запоўнілі акорды шапэнаўскага вальса, а яшчэ празь імгненьне слухаўка высьлізнула з потнай рукі і бездапаможна матлянулася на дроце. Слухаўка яшчэ штосьці зумкала, клікала палкоўніка, але сам палкоўнік ужо нічога гэтага ня чуў, бо слых ягоны апанавалі іншыя зыкі - перарывісты рокат самалёта і залівісты брэх навакольных сабак.

- Жывыя! - вырвалася з млявай грудзіны і ў доказ гэтай высновы з-за сазоньчынай хаты выплыў, зьбіваючы коламі шпакоўні, герачны зьнішчальнік. Пераляцеўшы хату, зьнішчальнік рэзка пайшоў долу, паваліў плот, апошнім разам рыкнуў маторам і, накруціўшы на вінт бялізну, якая сушылася на вяроўцы, спынілася ў колькіх мэтрах ад бабчынай казы.

З самалёта вылазілі нетаропка: спачатку вылезлі Кукарэка з шарагоўцам, потым пілёт Кудзёлка. Кудзёлка доўга абабіваў падштаникі, запраўляў кашулю і штосьці казаў пры гэтым, ківаючы галавой у бок сазоньчынай хаты. Нарэшце ўсе тры сталі шыхтом і, не раўнуючы як касманаўты на касмадрому, рушылі па полі, са

стрыманай мужнасьцю бухаючы чаравікамі па ўтравелай сьцяжыне. Сьледам за імі пайшла й каза Дуся, ды неўзабаве мусіла спыніцца, бо была прывязана вяроўкай да калка. У трох мэтрах ад палкоўніка тройца бухнула чаравікамі астатнім разам, зьнерухомела й Кукарэка, паправіўшы на плячы кулямёт, прыклаў далонь да сьсівелай скроні.

- Таварыш палкоўнік! Загад камандаваньня... - маёр глыгнуў паветра, каб скончыць фразу, але палкоўнік з воклічам: - Усё ведаю! - рынуў да сябра, абхапіў таго за шыю, смачна плюснуў у няголеную шчаку. Потым ён сьціснуў мазолістую кудзёлкаву руку, але рука раптам спалохана тарганулася і пілёт з жахам у голасе прашаптаў:

- Сазоніха...

- А людцы мае добрыя! А што ж гэта робіцца-а! - скалануў прасьцяг жаночы лямант і ўсе павярнулі галовы.

Сазоніха бегла па полі - ускудлачаная, расхлістаная, падабраўшы доўгую спадніцу і з рагачом ва ўзьнятай руцэ.

- Канец! - вылаяўся Кудзёлка, матлянуўся некуды ўбок, потым спыніўся, падцягнуў кальсоны і віхлястым ашорам пабег да самалёта.

Пілёт хацеў, відаць, схавалася ў самалётным нутры, але Сазоніха пайшла напярэймы; яны двойчы аббеглі самалёт, Кудзёлка на хаду садраў зь вінта палінялыя труссы, кінуў іх у твар ашалелай бабы і змораным падбегам кінуўся ў адваротным накірунку.

Тым часам у пагоню за пілётам кінулася й каза Дуся. Яна сарвалася зь вяроўкі, дагнала Кудзёлку і спрабавала ўжо падчапіць таго рагамі, ды тут маёр Кукарэка, зразумеўшы, што трэба канчаць усю гэтую камэдыю, даў чаргу з кулямёту. Кудзёлка спачатку не зразумеў - што да чаго, а калі маёр, прыцэліўшыся, ізноў націснуў на кручок, паваліўся і застыў у нерухомасьці. Убачыўшы ўсё гэта, Сазоніха аслупянела, выпусціла з рук рагач, а потым, задраўшы спадніцу да азызлых сьцёгнаў, пабегла да сваёй хаты.

- Забілі-і... Кудзёлку забілі-і! - залямантава старая, ды такім страшным голасам, што Кудзёлка падхапіўся на ногі, штосьці закрычаў ёй усьлед, а палкоўнік, цыркнуўшы сьлінай, незадаволенна прамармытаў:

- Увесь Гракаў падые, корга дурная.

III

- Вунь там паглядзі, у кустох!

Маёр азірнуўся, пачухаў карак, без асаблівай ахвоты палез у кусты. Пад нагой маёравай затрашчаў сушняк, плюхнула вада і з кустоў, шалёна лопаючы крыламі, вылецела нейкая драпежная птушка.

Прыслухоўваючыся да зыкаў, што даляталі з хмызьняку, пал-

коўнік прыпаліў цыгарэту, мелькам зірнуў на гадзіннік.

Час ішоў. Ужо больш як гадзіну яны лазілі па кустах у пошуках рэшткаў балёну, але нічога не знаходзілі. Дый цяжка было штосьці знайсці ў гэтых хмызах. Тут, як на добры лад, трэба было кідаць роту жаўнераў на працэсваньне, а яны нават двух сваіх шарагоўцаў пакінулі ў Гракаве - ставіць плот ды рамантаваць куратнік.

Палкоўнік захлынуўся тыгунёвым дымам, але, адчуўшы пяршэньне ў горле, кінуў недапалак пад ногі.

Кукарэка вылез з кустоў хвілін празь дзесяць: увесь абсыпаны леташнім лісьцем і ў мокрых чаравіках - уваліўся, відаць, у ручай. Правую руку гвардыі маёр трымаў неяк дзіўна: стваралася ўражаньне, што ён злавіў нейкага жука і сьціскаў ў жмені, але, калі Кукарэка падышоў бліжэй, палкоўнік угледзеў на ягонай далоні маленькае блакітнае колца.

- Зьняў з дрэва, над ручаём, - патлумачыў маёр, падкінуў знаходку ў паветра, а палкоўнік, спрытна перахапіўшы, напубіў колца на палец правай рукі.

Дакладней, гэта было ня колца, а мініятурны, пафарбаваны блакітнай фарбай капялюшык, з жоўтым кутасікам на макаўцы.

- Ад нейкай лялькі... Занесла ветрам, - буркнуў маёр, скінуў чаравік і, сеўшы на траву, стаў выкручваць шкарпэтку.

Такая знаходка палкоўніка ня надта ўзрадавала. Ён скамечыў капялюшык, яшчэ раз агледзеў наваколле.

- Дакладна ведаеш, што гэта тое месца?

- Тое, - адгукнуўся Кукарэка, - вунь фэрма стаіць з вадавежай, а вунь каровы пасьвяща.

Маёр нацягнуў шкарпэтку, памацаў жоўты пазногаць, які вылез вонкі і пакутліва ўздыхнуў.

...Перш, чым плюхнуцца на сядзеньне, палкоўнік выцягнуў з «бардачка» пляшку гарэлкі, адкаркаваў зубамі.

- Ну, дык што павязем у амбасаду?

Пытаньне гэтае ніяк не адбілася на кукарэкавым твары: нават жаўлакі не зварухнуліся на шчоках.

- Думай! - выгукнуў палкоўнік, сёрбнуў на поўную губу і, наваліўшыся каркам на сьпінку сядзеньня, заплюшчыў вочы.

Скрозь дрымоту палкоўнік чуў, як маёр гаманіў па тэлефону, крыючы некага мацюкамі, потым усе гукі аддаліся, сталі невыразнымі, палкоўнік храпянуў, не раўнуючы як Кудзёлка, ды нечакана прагнуўся, абуджаны лёгкім тыцкам пад рэбры.

- Які лепей - з апорнай рамкай, ці безь яе? - запытаўся маёр, чухаючы слухаўкай лабешнік.

Палкоўнік наставіў на сябра няўціямныя вочы.

- Аэрафотаапарат, кажу, з рамкай, ці безь яе? Хлопцы пытаюцца...

Палкоўнік страсянуў галавой, цямячы - пра што гаворка, а ўціяміўшы, у думках пахваліў маёра за прыродную кемлівасьць і, зма-

гаючыся з позехам, выгукнуў:

- З рамкай.

Усю дарогу ён спаў, прыхінуўшыся скроньню да шыбы і прагнуўся толькі тады, калі ўазік, чхнуўшы маторам, спыніўся ля будынку інтэнданцкага ўпраўленьня, на пятым паверсе якога месціліся ваенныя тапографы.

На душы і ў роце было пагана; балела галава і кожны зык - нават тупат маёравых ног па ганку ўпраўленьня балюча адбіваўся ў патыліцы. Палкоўнік прыпаў да бутэлькі, дапіў рэшту, заплюшчыў вочы, у спадзеўцы панурыцца ў дрымоту, ды тут на ганку ізноў затупалі: маёр бег да машыны, трымаючы ў руках падаўгаватую шэрую скроню.

- Во, апошняя мадэль... З двума аб'ектывамі. Хлопцы й плёнку ўкруцілі, - маёр націснуў кнопку на бакавой панэлі й на палкоўніцка зірнулі два шкляных круглявых вока.

- Навіюткі... аніводнай драпіны.

Палкоўнік узважыў аэрафотаапарат на далоні, таксама націснуў кнопку.

- Гэта й дрэнна, што бяз драпіны, - палкоўнік глянуў з-пад лоба на верхнія паверхі ўпраўленьня, загадна матлянуў галавой. - Падыміся як мага вышэй і скінь... вунь на той кветнік, - сказаўшы так, палкоўнік абхапіў рукамі скроні, зьмежыў павекі і застыў у нерухомасьці. Ён доўга сядзеў так, не мяняючы паставы і не зварухнуўся нават тады, калі маёр плюхнуўся поруч і завёў рухавік. І толькі ля самай амбасады, нібы згадаўшы пра штосьці, палкоўнік схамянуўся, ліхаманкавым рухам адчыніў «бардачок» і, адшукаўшы там пагнуты цьвік, надрапаў на бакавой панэлі аэрафотаапарата няроўныя літары: «Made in USA».

1996-1997

ЗІМОВЫЯ СНЫ

— Пошел вон!! — гаркнул вдруг посиневший и затрясшийся генерал.

— Что-с? — спросил шепотом Червяков, млея от ужаса.
— Пошел вон!! — повторил генерал...

А.Чехов. «Смерть чиновника».

Промень сонца, што вырваўся з палону ружовай смугі, зрабіў сьнег невыносна бліскучым. Глядзець пад ногі не было як, таму ён прымружыўся, прыкрыў твар рукавіцай. Уваччу паплылі шэрыя плямы, а разам зь імі паплыў, гнаны гарачымі слязьмі, размыты відарыс трактара. Трактар стаяў на ўзлеску і там, відаць, таксама былі забітыя, бо конь увесь час круціў галавой і наструнена пырхаў.

Ён выпусціў з рук аброць, скінуў з плечука вінтоўку і, уторкнуўшы яе ў гостры грэбень сумёту, папраставаў па цаліку, правальваючыся ў сьнег па самыя сьцёгны.

Па полі зьмяілася дуйка. Дуйка ляцела некуды, вочы чапляліся за канцы віхурыстых пасмаў, і ён зьбіваўся зь кірунку, забіраючы ў той бок, куды дзьмуў вецер.

Калі да трактара заставалася ня болей дваццаці мэтраў, сьнег стаў такім глыбокім, што давлялося паўзыці плазам, і гэта адбірала апошнія сілы. Зьнясілены, ён тыцнуўся тварам у сумёт, колькі часу ляжаў нерухома, а ўзьняўшы голаў, правёў рукавом па пераносьсі.

Гусенічны «сталінец» — дакладна такую гаргару прыгналі напярэдадні вайны і ў іх полк, — стаяў, упёршыся носам у вячыстую хвою, на мядзяным стаўбуры якой былі бачныя белыя меціны ад куляў.

«Зязюлі»... Забілі, відаць, трактарыста... Ехаў самапасам, пакуль на дрэва ня ўзьбіўся», — з гэтымі думкамі ён яшчэ раз агледзеў узлесьсе і, стаўшы вокрач, папоўз да трактара.

Поўз доўга, да поўнай змогі, нават не падымаючы вачэй і спыніўся толькі тады, як стукнуўся галавой аб заінелую трактарную гусеніцу.

Над трактарам, над тым месцам, дзе павінен сядзець трактарыст, высілася паветка, на якой ляжала вялізная гурба сьнегу. Гурба мела даволі дзіўную форму — нагадвала ўзьбітую падушку, таму вочы міжволі затрымаліся на сьнежных пукатасьцях, а калі ён, нарэшце, зірнуў долу, дык убачыў Мікіту Пустасьвята — мэханіка іхнага палка. Так! Таго самага Пустасьвята, які ўвосень скраў з палкавой стайні казённы хамут і які, як казалі, падчас калектывізацыі забіў свайго бацьку-падкулачніка. Галава Мікітава была пакрытая інеем, а шырока расплюшчаныя вочы з жахам і здзіўленьнем пазіралі на трактарныя вагары.

Улякнуты, ён ступіў колькі крокаў назад, натыкнуўся на штосьці жалезнае і, плюхаючыся азадкам у сьнег, здагадаўся: наляцеў на сані. Па хрыбціне казытліва зьбягалі кроплі халоднага поту. Давялося зварухнуцца, напяць кашулю, а потым павярнуцца, адчуўшы непрыемны сьверб ля лапаткі. За сьпінаю тырчэла, кранаючыся шыняля, кашчавая рука з паабгрызанымі пальцамі.

Ён адхінуўся, капнуў пры гэтым сьнег і пад азаледай рукавіцай агалілася шчака са знаёмай радзімкай і клок рудых валасоў. Твар нябожчыка быў страшэнна зьнявечаны: ваўкі, а мо й лісы адгрызьлі нос, ад'елі верхнюю губу, але ён пазнаў свайго камандэра і, правёўшы рукавом па заінелых пятліцах, з халодным спакоем убачыў палкоўніцкія «шпалы».

Дзесьці ўдалечыні стамлёна й цьмяна бухнула гаўбіца і з трактарнай паветкі ценькім раўчуком пасыпаўся сьнег.

«Фінская!» — апаліла сьвядомасьць трывожная думка; ён разьмежыў зьліплыя ад марозу павекі й панурыўся ў цёплую цемру роднае хаты.

Сэрца білася так, як ніколі дагэтуль: сэрца захлыналася гарачай крывёй, гатовае было вырвацца з грудзіны, і Яўхім падумаў было, што памірае, ды нечакана ў горле штосьці булькнула, сэрца сунялася, зрабілася як лядзяк халодным, і ён, глынуўшы паветра, перавёў дых.

На кухні тахкалі ходзікі, пад бокам сапла Агата, і да гэтых суладных гукаў далучаўся яшчэ адзін, глухі і няўцямны, які далятаў знадворку. Гэта біўся рагамі ў сьценку хлява баран Мікіта.

«Так і памерці можна», — падумаў Яўхім, кульнуўся на бок і прыціснуўся схаладнелай грудзінай да цёплай жончынай сьпіны.

Вось ужо каторым разам яму прысьніўся той сонечны марозны дзень, калі ён поўзаў па зьнямельных палях, выпягваючы са сьнежных магіл на дарогу скарчанелья трупы. Сон гэты яму сьніўся амаль кожнае начы, і кожную ноч ён боўтаўся ў пухлятым сьнезе, мружыўся на зыркае сонца, крычаў штосьці сваім таварышам, якія засталіся на дарозе.

За сорак гадоў шмат якія падзеі забыліся; вайна сталася чымсьці цьмяным, балючым і шэрым — гэтакім жа шэрым, як столь у сестрарэцкім шпіталі, на якую ён тры месяцы запар глядзеў заплаканымі вачыма, — але ў снах забытыя фарбы й гукі зноў ажывалі, і зноўку бухалі гарматы, і заінелыя елкі адбівалі нябесны блакіт, і вецер гудзеў у хвоях, адпяваючы занесеных сьнегам чырвонаармейцаў. У снах ён нават згадваў мянушку каня, на якім вазілі трупы, але, прагнуўшыся, адразу ж забываў, і рэха гэтага імя блукала ў спратах памяці, цьвелячы сваёй невыразнасьцю...

Паляжаўшы на левым баку, Яўхім лёг на сьпіну, у ходзіках тым часам штосьці стрэльнула й Агата, пакінуўшы сапіі, прыс-

пана запыталася:

— Чаго ты?

Яўхім, як заўсёды, прамаўчаў, а жонка з вохканьнем вылезла з-пад коўдры і, прыкрыўшы даланёй зялівы рот, няроўнай хадой пайшла на кухню.

— Забіў, відаць, некага на вайне — вась і сьняцца нябожчыкі. Зайшоў бы калі ў царкву, сьвечку паставіў... Яно б і адлягло ад сэрца... — за сьценкаю пачуліся ўздыхі і непрыемны — як да ночы — бразгат лыжкі аб конаўку. Жонка дала яму папіць нейкай салат-жавай вады, перахрысьцілася на цёмны кут і спрытна падбілася пад коўдру.

— Мо не паедзеш? А то зноўку сэрца схопіць, — прамовіла Агата, а Яўхім, нічога не сказаўшы, закінуў рукі за патыліцу й пакутліва ўздыхнуў.

Баран Мікіта больш ня бухаў у сьценку, жонка прыціхла й не сапла ля вуха — навокал стала ціха, і толькі ходзікі мерна тахкалі ўпоравень зь біцьцём неспакойнага сэрца.

«А можа сапраўды ня ехаць?» — падумаў Яўхім, але тут жа згадаў пра ўнука ды пра наладаваную салам валізу, другім разам уздыхнуў і, выдыхаючы паветра, варухнуў губамі: — Трэба ехаць.

У ходзіках зноў штосьці стрэльнула, ківач затахаў часьцей, а разам з ківачом гэтак жа імпэтна забілася сэрца. Неўзабаве тахканьне запаволілася, і Яўхім зь лёгкім спалохам падумаў — што будзе, як гадзіннік спыніцца? Думка гэтая не давала спакою. Старому прыроілася, што Агата забылася падцягнуць гіру й тая вась-вась кранецца падлогі. Кульнуўшыся колькі разоў са сьпіны на бок і наадварот, ён урэшце пералез цераз жонку і ў адказ на сіплы вокліч: — Куды ты? — незадаволена буркнуў: — На вядро.

Гіра, вядома ж, вісела дзе трэба. Падцягнуўшы яе на пару зьвёнаў, стары бязгучна вылаяўся, пайшоў, абмацваючы цямноцыце, у сені і там, натыкнуўшыся на валізу з салам, ізноў мацюкнуўся — гэтым разам голасна і брыдка.

Да ложку вяртаўся на дыбачках, дакладней, на шасьцёх ацалелых пальцах. У сенцах панаваў холад, і пяткі ўраз скачанелі. Залезшы пад коўдру, ён прытуліўся чэравам да жончынага азадка, і Агата, якой, відаць, абрыдла ягоная бессань, рашуча адсунулася на край пасьцелі.

— Зноў цісьнеш свае сцанікі!

Падцтанікі былі, як заўсёды, мокрыя. Яўхім адварнуўся да сьценкі, падсунуў да жонкі акалелья пяткі, з крыўдаю ў голасе прамовіў:

— Сьпі ты, халера!

— Засьнеш тут... Пяты раз будзіць... — абурана прашаптала Агата, потым прамармытала яшчэ нешта, але зусім няўцямна і праз пару хвілін ізноў заснула, засопшы як і раней — салодка і

спынастайна

На фінскай вайне, якая сьнілася па начах, Яўхім, можна сказаць, ні разу і ня стрэльнуў. Пра тое, чым давялося займацца ў складзе дзеючай арміі, стары ніколі нічога не казаў, а калі хто й пачынаў распьты, някавеў і, адвёўшы ўбок вочы, прамаўляў:

— Ды так... ваявалі...

Нічога не казаў ён і жонцы Агаце. Ды тая, зрэшты, ня надта й цікавілася ягонымі подзьвігамі. Жонка па-свойму тлумачыла такое маўчаньне і кожнага разу пасьмейвалася, калі ён чапляў напярэдадні дня Перамогі жоўтыя медалькі. А аднойчы, калі да іх прыйшла маладая настаўніца, каб запрасіць вэтэрана фінскай вайны на школьную вечарыну, грымнула чыгунамі і жартам заўважыла:

— Знайшлі героя... Сядзеў у балоце, абасраўшыся, пакуль не абмерз увесь.

Што й казаць: крыўдныя былі словы. Але Яўхім і брывом не павёў. У душы нават падзячыў Агату, бо настаўніца неўзабаве развіталася й зьбегла з хаты. Выступаць перад школьнікамі ён зусім ня ўмеў, ды і пра што мог сказаць? Як цягаў адубелых нябожчыкаў? Бо менавіта гэтым і давялося займацца на вайне зь белафінамі.

Праўда, была адна падзея на векапомнай фінскай вайне, пра якую ён зрэдзьчасу апавядаў: ці то зяцю, калі прыяжджаў у горад, ці то суседу Андросаву, кульнуўшы зь ім па чарцы. Гэта была нават не падзея, а так — дробны эпізод. Аднак Яўхім казаў пра тое з хваляваньнем у голасе, а на добрым падпітку дык і са сьлязою на вачах. І апавядаў ён пра сустрэчу з камандармам Сямёнам Канстантынавічам Цімашэнкам.

— Выйшаў з машыны... высокі такі... у кажуху — і побач ардынарац...

Глухаваты Андросаў слухаў аповед, не да месца ківаў галавой, а ўпіхнуўшы ў рот жменю кіслай капусты, таропка, нібыта той заяц, варушыў сківіцамі.

Пілі звычайна ў суседавай хаце й кожнага разу, пачуўшы Яўхімавы байкі, на кухні ўсхліпвала старая Андросіха. У старой на фінскай ваяваў родны брат, якому пасья першага бою ампутавалі абедзьве нагі, і хаця брат застаўся жывым і дагэтуль смуродзіў сьвет недзе на Ўрале, суседка бедала па ім як па нябожчыку.

— Казаў... выкінулі, бедненькіх, на лёд... Мароз сорак градусаў, а яны ў баціначках. Так і памерзлі ўсе.

Плаксівы бабскі голас псаваў настрой. Яўхім хітаў галавой, тушыў у кансэрвовай бляшанцы недакурак і панура цягнуўся за бутэлькай.

Камандарма Цімашэнку — хаця й здалёк — Яўхіму лёсіла ўбачыць у студзені 1940 года, на ўскраіне Сестрарэіку. У той дзень іх санітарная каманда — дарэшты стамлёная й зьлёгка вашывая, — рушыла, а дакладней кажучы — бегла, бо мароз працінаў да кась-

цей — у лазню й нечакана хтосьці зь пярэдніх шыхтоў улякнута прамовіў:

— Камандуючы фронтам!

Усе разам замёрлі, стаілі дыханьне й Яўхім пачуў, як недзе наперадзе загула, а потым суціхла легкавушка. Ён ішоў апошнім, таму нічога ня бачыў, а калі стаў на дыбачкі ды выцягнуў шыю, дык згледзеў фарбаваную ў белае «эмку», што буксавала наўскрай дарогі, па самы бампэр панурыўшыся ў сьнежную кашу. Ля легкавушкі стаялі двое — перацягнуты рамянямі маладзён у бліскучых ботах і яшчэ нехта — мажны, шыракаплечы, які, раскінуўшы крысьсё кажуха, паліваў сьнежны бруствэр узбочыны.

На морозе чуваць далёка, таму да вушэй Яўхімавых даляцеў пошум струменя, які сьвідраваў зьяжалы сьнег, два кароткія выхляпы, якія, зрэшты, прыглушыў рыплівы тупат маладзёна й ягоны нецярплівы вокліч:

— Давай сюды!

Першым ачуўся старшына Дабіжа. Выгукнуўшы прозьвішчы трох чырвонаармейцаў, што стаялі ў першым шыхту, Дабіжа пабег, пабабску раскідваючы цыбатыя ногі, а сьледам, рупячыся ісыці нага ў нагу, рушыла пакліканая ім тройца. На статутнай адлегласьці старшына прыклаў далонь да скроні, пайшоў парадным крокам, але той, у кажуху, незадаволена таргануў галавой і, зашпіліўшы прарэх, нацягнуў на рукі пальчаткі.

— Цімашэнка! Без аховы... — шапталіся зьлева і справа й Яўхім стаяў, зьбянтэжаны і ачараваны, і рой бязладных думак гарачымі іголками калоў патыліцу. «Няўжо гэта той Цімашэнка? Той славуты камандарм першага рангу, пра якога пішуць у газетах і які прыехаў даць дыхту нахабным белафінам...»

І вось ужо «эмка», піханая санітарамі, выехала на сярэдзіну дарогі, перацягнуты рамянямі маладзён адчыніў дзьверцы, а камандарм, сказаўшы штосьці Дабіжу, падышоў да легкавушкі. Аднак, што было потым, Яўхім ня бачыў. Нехта зь першых шыхтоў зварухнуўся, захінуў відасяг і як ён ні цягнуў шыю, выглядаючы Цімашэнку, анічога болей ня ўбачыў. Пачуў толькі, як легкавушка, стрэльнуўшы выхляпнымі газамі, скранулася зь месца, а потым загула дзесьці праваруч, завярнуўшы, відаць, у завулак.

Да лазні маршыравалі, ня чуючы пад сабою ног, з паходнай песьняю на вуснах, а датупаўшы да камяніцы, на фасадзе якой вісеў кавалак дыхты з надпісам «санобработка», пачалі, перабіваючы адно другога, дзяліцца ўражаньнямі ад сустрэчы з камандармам.

«Што, што ён вам сказаў?» — пыталіся ўсе чырвонаармейца Сівалапа, якому пашчасьціла піхаць «эмку», і Сівалап, вытрымаўшы паўзу, прамаўляў:

— Спасіба, хлопцы.

хлопцы», — бязгучна паўтараў Яўхім, і прыгоена-

шчасьлівая ўсьмешка кранала ягоныя вусны. Ён паўтарыў гэтыя два словы шматкроць: калі здымаў брудныя споднікі, калі, па загаду нейкага акулерастага здыхлі, змазваў ліпучым квачом пэўныя мясьціны на сваім целе, і потым, калі вадзіў пляскатым змылкам па ўпалай грудзіне. Змылак той, спавіты валасьнёй, дрэнна мыліўся, але ён не заўважаў гэтага, і з твару ягонага не зьнікала анэльская ўсьмешка.

«Гэта ж трэба — самога Цімашэнку пабачыць», — думаў Яўхім, і сьвет брыніў уваччу й зыкі, што даляталі з парьельні: ляскаць венікаў, сыканьне распаленых камянёў, лямант чырвонаармейца Сівалапа, які расьціраўся прынесеным знадворку сьнегам, — паволі аддаляліся, ператвараліся ў няўцямны гул, і сэрца ягонае таяла, не раўнуючы, як сьнежны камяк на сівалапавым азадку ад невыказнай любові да камандарма.

Ён і сам ня мог зразумець — чым так ачараваў яго камандарм, але пачуцьцё, якое нарадзілася ў той міг, не мінала, набываючы рысы ціхага шаленства. Праз паўгадзіны, ідучы бадзёрым крокам на станцыю, Яўхім спрабаваў угледзець тое месца, дзе стаяў Цімашэнка, але было ўжо прыцемна, ды і ўзбочыну тую замілаваў ня толькі камандуючы. А яшчэ праз пару тыдняў, патрапіўшы ў шпіталь, ён кожнага дня прасіў медсястру прынесці яму «Красноармейскую правду» і ў змроку зімовага дня мядзьведзьявата гартаў забінтаванымі рукамі газэціну, шукаючы на старонках прозьвішча камандарма. Ну а ў траўні таго ж саракавога году, вяртаючыся пасля шпіталю дахаты, Яўхім пачуў па радыё паведамленьне аб прызначэньні Цімашэнкі Сямёна Канстантынавіча наркамам абароны й цёплая хваля пачуцьця ізноў падкацілася да сэрца. Было гэта на станцыі Дно.

Яўхім сядзеў на мулкай энкапэсаўскай лаве, глядзеў на чорны квадрат рэпрадуктара й з сардэчным клёкатам у горле казаў бязногаму кавалерысту, што сядзеў на другім канцы лавы:

— Бачыў яго як цябе зараз.

І кавалерыст, які таксама вяртаўся з фінскай кампаніі, ледзь чутна мацюкнуўся ў адказ.

Потым была яшчэ адна вайна, на якую яго не ўзялі па прычыне адсутнасьці трох пальцаў, потым ізноў прыйшлі Саветы і была страшэнная галадуха і акурат у той час, як у Бычках скончылася апошняя бульба, Яўхім надумаў напісаць Сямёну Канстантынавічу ліста. Дзеля гэтай мэты сыцягнуў нават аркуш паперы ў сельсавеце. Але, сеўшы пры сталі й тыцнуўшы ручкаю ў каламар, зразумеў: пісаць, уласна кажучы, няма пра што.

У сорок дзевятым маршала Цімашэнку перавялі з Паўднёвага Ўралу на Беларусь — камандаваць акругай. Пачуўшы пра гэта, Яўхім ізноў сеў пісаць ліста, а крыху пазьней стаў садзіць за стол і дачку Анюту. Пыхкаючы цыгаркаю, ён звычайна дыктаваў толькі адну фразу: — Здравствуйте Сямён Канстантинович, — потым змаўкаў,

мружыўся на заседжаную мухамі лямпу і зрэшты рэшт асуджана махаў рукою.

А галоў дзесяць таму, убачыўшы ў «Известиях» маршальскі партрэт у жалобнай асадзе, Яўхім абамлеў і, не апрануты, — а быў самы пачатак красавіка, — пабег у бычкоўскую краму. Гарэлкі ў продажы, вядома ж, не было, але магазыншчыца, пабачыўшы неапанутага наведніка, выдала пляшку з уласнага запасу, а цёткі, што стаялі ля прылаўка, пры гэтым наструнена зашморгалі насамі.

Увесь той день ён адседзеў на кухні, невідуча глядзеў у вакно, за якім мільгалі жаночыя галовы й чулася адно і тое ж пытаньне: — Ці памёр хто? — і напайголасу сьпяваў «Красноармейскую походную». Увечары, дапіўшы рэшту гарэлкі, Яўхім выцяў з газэты маршальскі партрэт і з дапамогаю мыла прыляпіў над рукамынікам.

— Зусім здзіцянеў... Чорта лысага лепіць... — прамовіла той хвіляй Агата й ён так зыркнуў на жонку, што старая выпусьціла з рук абярэмак дроў і сьпехам выкулілася з хаты.

І цяпер кожнага ранку, падстаўляючы прыгаршчы пад носік рукамыніка, Яўхім қасіў вока на пажоўклы здымак і толькі пасья гэтага плохаў на твар халоднай вады.

На вайсковую службу Яўхіма павінны былі ўзяць увосень 1934 года, але ня ўзялі па здароўі. Тры гады хаваўся недалуга Яўхім ад грэблівых дзявочых позіркаў, а ў трыццаць сёмым убіўся на працу ў эмтэсаўскую сталоўку — мьгў там талеркі, калоў дровы ды насіў ваду з калодзежа, — ад'еўся на дармавых харчах і неўзабаве быў узяты ў войска. Служыць давялося ў артылерыйскім палку, які стаяў у мястэчку Ідрыца. Да гаўбіц яго, аднак, не падпускалі — тры гады завіхаўся ля коней на палкавой стайні. Ну а ўвосень трыццаць дзевятага, адслужыўшы прызначаны тэрмін, пачаў рыхтавацца да дому: цішком сушыў сухары, прыхаваў на гарышчы стайні чатыры кавалкі цукру, але акурат тым часам фінская ваеншчына ўсчала правакацыі на граніцы й пэўнай начы іхны полк узьнялі па трывозе. Станцыя Ідрыца — маленькая, хаця й вузлавая, — за ўсю сваю гісторыю ня бачыла такога вэрхалу, які панаваў у тую ноч... Цягам некалькіх гадзінаў чырвонаармейцы ўсьпёрлі на пляцформы цяжкія гарматы, загналі ў цяглушкі коней, загрузілі фураж і на трох эшалёнах выехалі ў накірунку Пскова.

У вапошнім вагоне «конскага» эшалёну выправіўся ў далёкі сьвет і чырвонаармеец Яўхім. Цэлыя суткі ляжаў ён на мяхах з аўсом, пацэпваўся ад халадэчы і сумнымі вачыма глядзеў на пралом у даху старога пультмана.

У праломе шарэла асьлізлае неба, дрыжэлі цьмяныя зоркі, гарэла ранішняя палымніца, чорны паравозны дым засьціў халодную чырвань, і душа Яўхімава не знаходзіла сабе месца ў стылай грудзіне. Яна, душа, трымцела ў чаканьні невядомага, прагла вырвацца вонкі, і вось, дзесьці пад Ленінградам, калі Яўхім кан-

чаткова зьмерз і ад халадэчы пачаў трызьніць, душа ягоная пакінула грудзіну, сіганула ў пралом і паляцела разам з барвова-чырвоным дымам назад у Ідрыцу. Яўхім убачыў хвост цягніка, убачыў нейкую асьнежаную станцыю, доўгі шыхт пакгаўзаў і салодкае здранцьвенне — падобнае на тое, якое ён зьведваў у дзяцінстве, калі маці перабірала пальцамі ягоныя валасы на макаўцы, — да краю напоўніла разьняволеную душу. Дзесьці ўдалечыні гучалі людзкія галасы, штосьці грэмела і бухала, гуло і стагнала, ён наструніў сьлх і пачуў, як аднекуль — ці то з бочкі, ці то з таго сьвету прасьцюжана гракнуў старшыня Хамук:

— Ты шчо там... вмер? Выгружай фураж!

Душа вярталася ў цела зь неахвотаю. Яўхім ачуўся, паспрабаваў падняцца, але ня здолеў нават паварушыць спруцянымі пальцамі. Нейкая магутная сіла страсянула яго, паставіла на ногі, і яшчэ праз імгненьне ён выляцеў з пультману, балюча стукнуўшыся лобам аб край дзвярнога вушака.

У заінелай галаве гуло і шумела. Усе навакольныя зыкі — конскае ржаньне, надрыўныя паравозныя гудкі, мацогі старшыны Хамука зьліліся ў адзін працяглы гул, і Яўхім, ужо ўзваліўшы на карак мех з аўсом, аніяк ня мог уцяміць — дзе ён, што зь ім і якая гэта халера ўсьпёрлася яму на сьпіну.

Потым ён, аглухлы й невідучы, цягаў мяхі з вагона, старшыня Хамук біў яго нагой пад зад — каб хутчэй варушыўся, — пасья шостага ці сёмага высьпятку Яўхім упаў у сьнег, і ў гэты момант сьлх і зрок дарэшты праясьнелі. Ён пачуў, як недзе непадалёку ўдарылі капыты па сходнях, як ля вуха чхнуў старшыня Хамук і як на другім баку эшалёну хтосьці па-хахляцку закрычаў:

— Хлопці, шчо за станцыя?

— Белавостраў... Белавостраў... — шматкроць паўтарылі навакал, і Яўхім пачуў вокліч, які прымусіў яго схамянуцца і ўстаць на ногі.

— Эй, Хамук, давай сюды трох чалавек, — крыкнуў ад суседняй цяглушкі палкоўнік Хаміцкі.

Палкоўнік стаяў на пагорку — відаць, гэта быў чыгуначны тупік, а побач зь ім завіхаўся, махаючы рукамі, дзядок у белым халаце.

— Раненых трэба вынесці... — пасьпеў крыкнуць кампалка, перш чым голас ягоны пакрыў сіпучы паравозны гудок. Палкоўнік крычаў яшчэ нешта — вялікая радзімка дрогалася на няголеным твары, — але паравоз гудзеў як ашалелы і ад таго гуду скаланалася зямля пад нагамі.

... Яны беглі ўздоўж доўгага шыхта вагонаў, сьледам трухаў сівы дзядок, і ў сьпіну ім ляцеў ваяўнічы палкоўніцкі лямант:

— Даю трыццаць хвілін! Праз паўгадзіны дарога мусіць вольнай!

Будынак станцыі быў запоўнены раненымі: яны ляжалі на насілках, ці то проста на падлозе, гучна стагналі, скрыгталі зубамі;

у паветры вісеў пах крыві і карболкі, і ў Яўхіма ад усяго гэтага закружылася галава й халодны камяк падкаціў пад горла. Ванітаваць, на шчасьце, не было чым і не было калі. Ён змучана вякнуў, праглынуў агідны камяк і, ухапіўшыся за ручкі насілак, патупаў да выхаду, утаропіўшыся на сьпіну напарніка — нізенькага каржакаватага санітара.

Праз гадзіну, страшэнна стамлёны, ён праводзіў вачыма санітарны цягнік, у які заносілі раненых, сьледам за ім міма праплылі пляцформы са спавітымі ў брызэнт гарматамі, потым вагоны з конскімі пысамі ў проймах разнасьцежаных дзьвярэй і, нарэшце, з жахам убачыў свой пульман, які шарым прывідам праплыў у вечаровым паўзмроку.

— Што стаіш? Раненых прывезьлі! — крыкнулі за сьпінаю, потым ляпнулі між лапатак, нарэшце далі па карку, а ён усё стаяў, атарапелы, неадрыўна пазіраючы ў той бок, дзе асядаў паравозны дым, дзе тырчэў сэмафор і дзе ляжалі, зваленыя ў кучу, мяхі з фуражом.

Адстаць-адбіцца ад сваіх — справа не жартоўная. Гэта ўсё адно што дэзэртываць. У вачох Яўхімавых паўстаў плякат, які вісеў у палкавой сталюўцы й на якім быў намаляваны гэты самы дэзэртыр і левую нагу ягоную апанавалі нэрвовыя дрыжкі. Праз хвілю-другую магчыма б і ўвесь ён закалаціўся, ды тут напарнік-санітар агрэў яго па сьпіне насілкамі і роблена-бадзёрым голасам выпукнуў:

— Не сумуй, артылерыя... Далёка ня зьедуць. Праз тры кілямэтры граніца.

Там, наперадзе, сапраўды штосьці бухала, зусім па-чалавечы стагнала й рыкала, а прыцемнае неба раз-пораду асьвечвала барвовая палымніца.

Пасьля такой навіны заставалася толькі аддзьмуцца. «Нічога, сёньня пацягаю раненых, а заўтра даганю сваіх», — падумаў тады Яўхім і пабег за напарнікам, на халу спавіваючы абрыўкам бінта змазоленую руку.

Аднак ні на заўтра, ні ў наступныя дні даганяць сваіх ён так і ня выправіўся. Ад ранку да ночы цягаў раненых — выпружаў іх з вазоў і машынд, заносіў у будынак вакзала, адгуль — у санітарны цягнік; спаў па чатыры гадзіны ў суткі, падбіўшыся пад бок якому-небудзь нябожчыку і, нагледзеўшыся людзкіх пакутаў ды наслухаўшыся страхаморлівых аповедаў, зусім ня прагнуў ісьці на штурм лініі Манэргейма.

Неўзабаве грывнулі маразы. Маразы былі такія лютыя, што нават напарнік — сібірак Кармунін — дзівіўся такой халадэчы, — і на станцыю пачалі падвозіць ня толькі раненых, але й абмарожаных. У асноўным, гэта былі чырвонафлётцы, што выправіліся на вайну ў зрэбных бушлатах ды закарэлых чаравіках, і Яўхім, цягаючых балтгыйцаў, у душы слаў палзьякі сівому дзядку —

ваенлекару 2-га ранга Прыбышэўскаму, які ня даў яму памерці на марозе.

Блізу месяца завіхаўся ён каля раненых, а пасьля Новага году, калі на фронце ўсталяваўся зацішак, яго й яшчэ двух санітараў паслалі зьбіраць на абшарах былых баёў трупы забітых чырвонаармейцаў.

На мейсца прызначэньня ехалі ў кодабу інтэнданцкага грузавіка, разам з кажухамі і валёнкамі, а прыехаўшы ў нейкі фінскі пасёлак, атрымалі па пяць сухароў, кудлатага каня-«мангола» і апэратыўны загад: агледзець навакольны лес, выпягнуць адгуль усіх забітых — як нашых, так і фінаў, а выявіўшы сярод трупаў камкора ці палкоўніка, тэрмінова паведаміць пра тое камандаваньню.

Там, на ўзлесьсі, Яўхім і натыкнуўся на палкоўніка Хаміцкага і ад тае пары палкоўнік, а дакладней, ягоны зьявечаны лісамі труп прыходзіў у сны, спыняючы на імгненьне збалелае сэрца.

Зімовымі ранкамі, калі вочы самі сабою заплюшчваюцца, каб ня бачыць сьвятла, якое цэдзіцца з кухні, адзінае, што лагодзіць пагляд, гэта малінавыя бліскі — адбіткі агню ў печы. Бліскі бягуць па цёмнай столі, дрыжаць і мітусяцца, не раўнуючы як мясечнае сьвятло на неспакойнай вадзе і калі доўга глядзець на тое мігценьне, губляецца адчуваньне часу і асавелая галава аніяк ня можа ўцяміць: што на дварэ — позьні вечар, ноч, альбо раніца.

Гэтым разам, аднак, галава была на дзіва сьветлаю й адбіткі агню, што мітусіліся на столі, ня толькі не лагодзілі зрок, але й выклікалі лёгкае раздражненьне. Раздражнялі, зрэштты, ня толькі бліскі, але і тупы боль у сэрцы, трэск асінавых дроў, ды шапатлівыя жаночыя галасы на кухні: апошнім часам суседка Андросіха займела звычку завітваць у хату з цёмнага ранку.

Ён ужо зьбіраўся быў рыпнуць ложкам, даючы зразумець, што прагнуўся, але нечакана перадумаў і, паклаўшы далонь на тое мейсца, дзе білася сэрца, наструніў слых.

— ...У талерку дзьве сталовых лыжкі. Але толькі ў суп. У кашу нельга. Другую лыжку будзе ўліваць — хай перахрысьціцца і скажа: — Спрахні, зельле! Адчапіся, гарэлка праклятая!

— Ці дапаможа? — азвалася на андросішыны словы Агата.

— Дапаможа. Хай толькі кожны дзень дае... У Халімоніхі сын быў зусім сьпіўся. Ужо й на людзей кідаўся. Дык казалі: дала два разы, цяпер нават на Новы год ні кроплі ня выпіў.

Хвіліну на кухні было ціха, аж неўзабаве ў печы засіпелі мокрыя дровы й Агата, яшчэ раз уздыхнуўшы, прамовіла:

— Баюся і выпраўляць... Мінулы раз паехаў, дык сэрца схапіла. І цяпер во на сэрца жаліцца... Кульнецца дзе-небудзь... Сёньня й сон дрэнны сьніла. А як пайшла вочы прамываць, дык... ці паверыш... вунь той... лысы з газэціны... нібыта жывы паглядзеў. У мяне нават усё абарвалася.

Слухаць далей гэтую лухту не было як, таму Яўхім кашлянуў у жменю й рашуча кульнуўся на левы бок. Старыя спружыны жаласьліва застагналі, Агата, у сваю чаргу, бразнула засланкаю, а суседка падхапілася на ногі і голасна, каб было чутна яму, Яўхіму, галёкнула:

— Ну дык зьбірайцеся. Васька ўжо запраўляцца паехаў.

Праз пару хвілін, калі жанкі падаліся на падворак, Яўхім падняўся з ложка, няроўнай хадой пайшоў да рукамыніка. Набраўшы вады ў прыгаршчы, ён па старой завядзёнцы зірнуў на пажоўклы здымак і маршал — гэта было бачна дарэшткі выяўна, — хітнуў галавой і па-эмоўніцку міргнуў левым вокам.

Васілёва малакавозка загула ля вёснці, калі ўжо зусім разьвіднела. Пачуўшы надрыўны сыгнал, Яўхім выйшаў на ганак, нетаропка прывязаў да ручкі валізы канапляную шворку — цягнуць валізу трыма пальцамі не выпадала, таму даводзілася абкручваць вяроўчыну вакол цэўкі рукі і, такім чынам, можна было несці ня толькі аполец сала зь вянком цыбулі, але й цэлага кабана, — і пад неадчэпнае мармытаньне Агаты: «Ідзі ж ты жвавей... на дызель спозьнішся», рушыў да вёснці.

У кабінку залез з дапамогаю Васіля, а перавёўшы дых, прымаўціў між ног валізу.

— Ды не цягай левай рукой, а то зноў сэрца схопіць... Чуеш?

— Чую! — адмахнуўся ён ад жончыных парадаў і зь нецярплівасьцю кінуў Васілю.

— Вадзі замоўленую адразу ж і аддай. Ды глядзі каб Хведзька ня бачыў... — пасьпела сказаць Агата, перад тым як Васіль, наваліўшыся яму на калена, лягнуў дзверцаю, націснуў на газ і старая, сілячыся перакрычаць гудзеньне рухавіка, бязгучна заварушыла губамі.

Да станцыі яго, як заўсёды, падкідваў андросішын сын Васька, які штранку вазіў малако ў Азярышча.

Васька быў хлопцам маўклівым і дзікаватым. Меў ужо трыццаць гадоў, але дагэтуль халасьцякаваў, ня піў гарэлкі, не паліў і з тае нагоды быў празваны Баптыстам. З Васькам можна было даехаць да Азярышча, а то й да самога Вішэбску, куды зрэзьчасу ганялі малакавозку і не пачуць ад яго аніводнага слова: сядзіць, маўчыць, круціць руль і паньлымі вачамі паглядае на дарогу.

Сама Андросіха тлумачыла сынава маўчаньне і непітушчасьць тым, што падчас радзінаў павітуха цюкнула, па неасьцярожнасьці, немаўля галоўкаю аб край тапчану й дзіцёнак пасья таго тры дні не смактаў малака й ня плакаў. Андросіха распавядала пра ўсё гэта не бяз гордасьці, шкадуючы, што й астатніх Васілёвых аднагодкаў, якія ўсе чыста сьпіліся, свойчас ня цюкнулі галавам і аб край

Баптыстам, але ўадначас і паважалі: перш ад усяго за лагодны характар. Баптыст нікому не адмаўляў у дапамозе, прычым рабіў людзям дабро моўчкі, зь ледзь прыкметнаю ўсьмешкаю на твары. Вось і цяпер, пад'ехаўшы да клюба, ён спыніў машыну, непаропка вылез з кабіны і пайшоў да клюбных дзвярэй, ля якіх стаялі бляшанкі з кінастужкай. Бляшанкі тэя трэба было завезці ў кінапратат, здаць па акту й атрымаць наўзамен новы фільм. Пазіраючы ў люстэрка задняга агляду на Баптыста, які прытарочваў скрыні да борта малакавозкі, Яўхім міжволі згадаў Юрку Раднёнка, зь якім дабіраўся да Азярышча мінулым разам. Юрка — Васьчын зьменшчык і горкі п'янюга, — ледзь не штовечару п'ячыў у кінабудцы, але ўсё адно, маючы скрыні да борта, уголас мацюкаўся, а потым да самых Балбекаў апавядаў — як яму абрыдла важдатца з гэтымі «кінамі».

Убіўшыся ў кабінку, Баптыст працёр аначкаю запацелую шыбу, кінуў аначку ў «бардачок» і толькі тады націснуў панаж газу. Па вясковай вуліцы праехаліся лецьмя, уздымаючы ўгору пульхнаты сьняжок, што выпаў з ночы, а павярнуўшы на азярышчанскі бальшак, паехалі павольней. За шыбаю праплыла хата старой Карпачыхі, закінуты калодзеж з асьверам, прыцярушаныя сьнегам яблыні і калгасная сталюка, на ганку якой стаяла паварыха Пятроўна і, мяркуючы па ўсім, завіхалася зь непадатным замком.

Натужлівае вышчэ матора нарадзіла ў сэрцы неспакой. Яўхім павярнуў голаў, прыціснуўся шчакаю да бакавой шыбы, спрабуючы ўгледзець родную хату, але нічога не ўгледзеў апроч узнятай коламі завірухі і, уздыхнуўшы, перавёў позірк на дарогу.

Машына тым часам агорала пад'ём, пайшла жвавей; у скронь ударыў струмок халоднага паветра і ён, гэты струмок, выпетрыў з галавы тужлівыя думкі. Галава злёгка закружылася, сэрца забілася часьцей, а ля гатаўскай павароткі, калі з-пад колаў выскачыў ашалелы заяц, забілася так імпэтна, што давялося пацерці схалданелья грудзі гарачай даланёю. Васька пасыгналіў увасьлед вушастаму дуроніку, а Яўхім, удыхнуўшы паветра, ашчадна кашлянуў у жменю і, зь невядомай прычыны, падняў ды зноўку паставіў ля ног сваю цяжкую валізу.

Дарога ад Бычкоў да Азярышча на дзіва аднастайная: кусты, слупы, рэдкія масты праз ручайны і на ўсім прасьцягу толькі адна вёска, ды і тая на тры хаты. Адразу за гатаўскай павароткай дарога забірае ўлева, бяжыць уздоўж Гатаўскага возера і змучаныя бясконцым мільгаценьнем кустоў вочы апаноўвае сьнежная роўнядзь. Упонак белага цаліку віецца працярэбленая рыбакамі сыяжына. Вочы чапляюцца за яе, потым губляюць, веі паволі зліпаюцца; у замарачным гудзе малакавозкі Яўхіму чуецца конскае пырханьне і машына, тузануўшыся раз астатні, спыняецца. Ён адчыняе дзверцы, апускае нагу на прыступку — хвілю стаць незварушна, а потым скача на сьнег і працуе па цаліку, мерачыся ўзбіцца на сыя-

жыну.

Здаду цяжка сапе Рыжык... Ён азіраецца, махае рукой старшыне Дабіжу. Старшына канчаткова выбіўся з сіл: стаіць, ухапіўшыся за дугу і, панурыўшы голаў, пускае густую сьліну.

Яшчэ зранку тут была наезджаная танкеткамі дарога, а пасля завірухі ад дарогі не засталася й сьледу і яны не маглі даць рады прабіцца на другі бок возера.

Ён яшчэ раз азірнуўся і пачуў як на супрацьлеглым беразе штосьці бабахнула й наваколле напоўнілася злавесным сьвістам. Хваля пруткага паветра ўдарыла ў сьпіну і, падаючы, ён убачыў шэры слуп вады, які ўзняўся на тым мейсцы, дзе стаяў Дабіжа. Сьнег пад ім набрыняў вадой; ён паспрабаваў устаць і новы выбух узняў яго ў паветра, убіў тварам у сьнег. Грудзіна ўмэнт узмакрэла — спачатку ад гарачага поту, а потым ад сьцюдзёнай вады і калі апаў сьнежны пыл, вушы напоўніліся шалёным конскім ржаньнем. Небарака Рыжык чабохтаўся пасярод вялікай палонкі, а потым, уськінуўшы ўгору абрубак нагі, зьнік зь відавоку і толькі адна аглобля засталася тырчэць у калыхлівым шарашу, паволі хітаючыся ў бокі.

— Рыжык! — хацеў крыкнуць Яўхім, але ня змог удыхнуць паветра і, ратуючыся ад удушша, стукнуўся галавой у шыбу.

Сэрца шалёна калацілася; ён хапнуў ротам паветра і з сардэчным клёкатам у горле аддзьмуўся.

Малакавозка гула паныла і аднастайна. Васіль запытальна кіўнуў, маўляў — заснуў, ці што? — і Яўхім, нічога не сказаўшы, расшпіліў вільготнымі пальцамі верхнія гузікі кашулі. Потым ён яшчэ раз глыбока ўздыхнуў і, выдыхаючы паветра, бязгучна прамармытаў: — Рыжык.

З-за павароткі выплыў жоўты паказальнік з надпісам «Балбекі» ды чорныя стрэхі хат. Да Азярышча заставалася дванаццаць кілямэтраў.

Хаця час і прысьпешваў, але да вакзала ён не пасхаў, — вылез ля канторы кінапракату — вырашыў, па старой звычцы, зазірнуць на базар. Прычакаўшы, пакуль Васіль адвяжа бляшаныя скрыні, ён разьвітаўся з вадзілам, выцягнуў з кішэні пачак «Паміру», у якім была адна-адзіная цыгарка, прыпаліў яе на каляным ветры і пайшоў, рассоўваючы як той марак на сушы, адседжаныя ногі.

Наведваньне базару было Яўхімавай жарсьцю. Калі дазваляў час, ён гадзінамі сноўдаўся між базарных радоў, слухаў людскую гамэрню, дзівіўся на даўжэзны нос каўказца — каўказец узімку і ўлетку прадаваў на азярышчанскім базары гваздзікі, — і яму манулася таксама стаць пад паветку, расклаўшы перад сабой сякі-такі вяскковы тавар. Аднаго разу ён ня вытрываў — даведаўся, колькі

Яўхім апавядаў потым кожнаму стрэчнаму й кожнага разу сканчваў аповед нязьменнай фразай: «Дык гэта ж мёд, а не брыдота, якую там прадаюць...»

Яшчэ гадоў пяць таму, па суботах і нядзелях, на азярышчанскім базары зьбіралася процьма народу. Хадзілі нават чуткі, што гандлёвы майдан будучь некуды пераносіць, бо людзкая гамана ды парсючыны віскат заміналі рабоце ваенкамату, які месціўся непадалёку, аднак апошнім часам базар заняпаў. Сяляне цяпер калі й ехалі ў горад, дык не дзеля таго, каб штосьці прадаць, а каб купіць якіх харчоў; парсюкоў сталі прадаваць ля аўтастанцыі, а апусьцелыя гандлёвыя рады апанавалі азярышчанскія п'янтосы. Балазе, крама была побач, а закуску — вялізную карэйскую цыбулю — ім давалі ўвішныя базарныя бабулі, забіраючы ўзамен пустыя пляшкі.

Прымацаваны да шэрай сьцяны ваенкамата гадзіньнік паказваў палову дзесятай. Гарэлачная крама яшчэ не працавала й базар уражваў сваёй пустэльнасьцю: адно ля крайняй паветкі стаяла некалькі чалавек.

Яўхім спыніўся пад аркаю з надпісам «Колхозный рынок», маракуючы — ці ісьці да таго збою, ці адразу рушыць на вакзал і ў гэты момант да ног ягоных падбег лядашчы сабака. Сабака задраў пысу, адчуўшы, відаць, пах сала і зычны голас, што прагучаў непадалёку, прыціснуў цюцьку да зямлі.

— Сэмэчкі! Сэмэчкі бэрыгэ! — гракнулі за калонаю, на якой мацавалася арка і яшчэ празь імгненьне перад Яўхімавымі вачыма паўстала дзябёлая баба ў зрэбнай ватоўцы. Ад таго ляманту ў Яўхіма зварухнуліся рэшткі валасоў пад шапкай, а цюцька, сагнуўшыся склюдам, незадаволена брахнуў.

— Ну, што трэсэш яйцамы? — азвалася на тое халлушка, тупнула кірзачом і дарэштгы пакрыўджаны цюцька пабег, падкурчыўшы хвост, па базарным пляцы.

... Пад крайняю паветкай сядзелі тры спавітыя ў цёплыя хусткі кабеты: ля першай зь іх стаяў, цьмяна бліскаючы бакамі, вялізны алюміневы бідон, перад другой ляжала пірамідка цыбулін — кабесціна, відаць, чакала п'янтосаў, — а перад трэцяй ляжалі — хвастамі ўгору — два прывялыя буракі.

Уадначас з Яўхімам да паветкі падышла цыбатая цётхна, якая, утаропіўшыся на прывялыя буракі, пагрозьліва запытала: — Пачом ваша свікла?

— Дваццаць капеек, — азвалася кабесціна, лускаючы двума ашалелымі зубамі гарбузовыя семкі.

— А пашалелі людзі, — гукнула цыба, зыркнуўшы на Яўхіма, — дваццаць капеек за бурак!

Сказаўшы так, цыба ўтаропілася на алюміневы бідон, у гэты момант да яе падбег лядашчы сабака і цётка, замахнуўшыся на сабаку пустой сумкай, прасіпела:

— Кыш, паскуда!

Адчуваючы сваю далучанасць да ўсёй гэтай дзеі, Яўхім муляўся, ня ведаючы як сысьці з базару і, нарэшце, у той момант, калі цыба счапілася з уладальніцай бідону і ўжо ня кідала на яго ястрабіных паглядаў, спачатку паволі, прыстаўным крокам, а потым, як ветрам гнаны, кінуўся да выхаду. Мінаючы арку, ён скасіў вока на хахлушку, а пачуўшы за сьпінаю лаянку цыбатай бабы ды сабачае скавытаньне, увабраў голаў у плечы й выцер рукавом узмакрэную лабаціну.

Да вакзалу шыбаваў як мае быць — баяўся спазьніцца на «дызель», а калі ўлез у вагон, абамлеў. Сэрца палезла вонкі й захрасла ў горле, уваччу замітусіліся чорныя мятлушкі, увушшу зазьвінела й сьвет перакуліўся потырч нагамі. Яго падхапілі, зьнялі з мокрай галавы шапку, пасадзілі на лаву...

— Храмугу адкрыўця, а то затахленьне! — віскліва крыкнулі над вухам і ён разьмежыў павекі. Людзі, што зьбіліся ля лавы, пачалі разьходзіцца, у тую ж хвіліну цягнік скрануўся зь мейсца й жанчына, якая патрабавала адчыніць фрамугу, узрушана паведаміла: — У нас у Лужасьне вынеслі аднаго, дык так і памёр на станцыі.

... Па целу разьлілася хваравітая стома: цела зрабілася бязважкім, з галавы выпетрыліся думкі, а сэрца схаладнела і, як яму падалося, пакінула біцца. Павекі зноўку зьмежыліся, скронь лягла на шыбу, адчуўшы прыемны халадок, а яшчэ праз хвілю хтосьці недарэчна крануўся калена.

— С вамі усё в порядке?

Сівы, ягоных гадоў мужчына сядзеў насупраць і спачувальна глядзеў яму ў вочы.

— Нармальна, — буркнуў Яўхім, мерачыся ізноў панурыцца ў млявую замарач, але спадарожнік не сунімаўся і другім разам крануўся калена.

— Вам необходимо выпить кофе. У меня хореший, с коньяком... — спадарожнік выцягнуў з сумкі вялізны, размаляваны ў кветкі, тэрмас і, заціснуўшы між ног, спрытна адкруціў плястмасавую накрыўку. Яўхім узяў накрыўку дрыжачаю рукою і толькі тады заўважыў, што ў спадарожніка няма рукі: пустое рукаво, выбіўшыся з-за паса скураной курткі, бездапаможна матлялася ў паветры.

Кава апаліла паднябенне, хмельнай цеплынёй напоўніла грудзіну. Здавалася, ён піў гарачую гарэлку, але прыемную на смак і такую пахкую, што суседзі па вагону закруцілі насамі, а жанчына з Лужасна, якая сядзела за сьпінаю, уголас запытала:

— І чым эта пахніць такім укусным?

Рэшткі гарчай асалоды Яўхім уліў у глотку й праглынуў, нават не зварухнуўшы коўцікам.

— Ну как? — запытаўся спадарожнік, прымаючы з Яўхімавых рук плястмасавую пасудзіну, і Яўхім замест адказу баднуў галавой

саладжавыя вусны.

— Последнее время только этим и спасаюсь, — спадарожнік уздыхнуў, наліў сабе духмянага паратунку.

Галава прыемна кружылася, вагон паволі гайдаўся, цётка з Лужасна больш не балбатала за сьпінаю й Яўхім, пазяхнуўшы ў жменю, прымасыпіў галаву да шыбы. Сон, аднак, не ішоў. Пасядзеўшы хвіліну з заплішчанымі вачыма, ён злёгка разьмежыў павекі й стаў цішком разглядаць спадарожніка.

Спадарожніку, мяркуючы па ўсім, ужо было за семдзесят і, як вылічыў Яўхім, гэта быў адстаўнік, бо ж толькі адстаўнікі гавораць гарадзкою моваю, ходзяць у лётчыцкіх куртках ды выцьвілых дыяганалевых брыджах. Але што найбольш уражвала ў адстаўніцкім уборы, дык гэта атлясны чорны гальштук, які выбіваўся з-пад шапіка. Дакладней, уражваў ня сам гальштук, а тое — якім чынам аднарукі яго завязвае. Паразважаўшы на гэты конт, Яўхім вырашыў, што гэта робіць жонка, ці, можа, якія ўнукі і, пазяхнуўшы другім разам, разьмежыў павекі.

— Грыбачы... сьледуюшчая Бычыха, — прагучала з дынамікаў і цягнік, колькі разоў тузануўшыся, запаволіў хаду.

— Да-а, — уголас выдыхнуў Яўхім, правакуючы адстаўніка на размову, потым, з той жа мэтай, керхануў у жменю, але адстаўнік маўчаў, з адсутным выглядам пазіраючы ў вокны.

Яўхіму праглася пагаманіць з гарадзкім чалавекам, але, ня ведаючы, як пачаць размову, доўга круціўся на лаве і, нарэшце, калі цягнік загайдала на стрэлках, набраўся смеласьці й, кіўнуўшы на пустое рукаво, запытаў:

— Руку где пацірالی?

Адстаўнік ці то не дачуў, ці то не зразумеў пытаньня — матлянуў галавой і Яўхім гучна паўтарыў:

— Руку, гвару, где пацірالی?

Адстаўніка такое пытаньне не на жарты ўсхвалявала. Ён ліхаманкавым рухам заціхнуў рукаво за пасак на баку курткі, паправіў гальштук, няўцямна прамармыгтаў:

— Да так, было дело...

Звычайна Яўхім прыхоўваў ад людзкіх вачэй свае зьнявечаныя рукі, а тут паклаў іх на калені, расчাপерыў абрубкі пальцаў і, пазіраючы долу, прамовіў:

— Я вот тожа на финской... пяць пальцаў паціраў.

— Были на финской? — ажывіўся спадарожнік.

— Быў, — каротка адказаў Яўхім і, надаўшы моманту элементы трагізма, насупіў бровы.

— Да-а... в сороковом холодрыга была о-ё-ёй. Я в то время в Архангельске служил, — шёл на Новый год к товарищу, так, поверите, в кармане бутылка водки от мороза лопнула, — суразмоўца пасьміхнуўся, кашлянуў і прыпаў да вакна, убачыўшы штосьці цікавае.

Такія размовы Яўхіму не спадабаліся. Дый дзіва што: ён пра

вайну, пра абмарожаныя пальцы, а яму пра бутэльку гарэлкі. Ён жа не па п'янцы абмарозіўся, а пасья артабстрэлу. І абстраляла свая ж батарэя... Яўхіму згадаліся шалёныя, налітыя крывёю вочы Рыжыка, калі той правальваўся пад лёд і сэрца ізноў пачало біцца з перабоямі.

— Мужыкі на переезде... напіліся — один двоих тащит, — зь вяссёлым сьмяшком прамовіў адстаўнік, а заўважыўшы перамену ў Яўхімавым настроі, сумеўся й чарговым разам паправіў гальштук.

Чвэрць гадзіны яны моўчкі паглядзілі ў вакно, папераменку ўздыхалі, а акурат у тую хвіліну, калі на даляглядзе зьявіўся комін Бычыхінскага льнозавода, спадарожнік нахіліўся і стоена запытаў:

— Вы там, среди пленных финнов, женщин не встречали?

Такое пытаньне ня толькі здзівіла, але і ўсхвалявала. Палонных фінаў ён зроду ня бачыў, таму й замармытаў штосьці няўсямнае, а спадарожнік, наблізіўшыся яшчэ бліжэй, ужо зусім прыгоным голасам паведаміў:

— Я тут недавно книжку прочёл — не у нас изданную, — так там написано, что если молодого финна убивало, то на фронт шла его жена...

— Да-а... ваявалі яны як немцы, — мусіў падтрымаць суразмоўцу Яўхім, — у лініі Маняргейму цэлы месяц стаялі. Эта ўжэ як Цімашэнка прыняў камандаваньне, так пашлі ў наступленьне, — узьбіўшыся на любімую тэму, Яўхім пацёр узмакрэлыя далоні. — Я, знаяця, ево як вас відзеў... Вышаў з машыны...

— Кто вышел? — перапыніў суразмоўнік, імгэтна адкінуўшыся на прыслон лавы. — Тимошенко!? Семён Константинович!? Эта жопа с ушами!? — Яўхім з жахам убачыў, што твар суразмоўніка стаў гэтакім жа белым як і валасы.

— В сорок втором... под Харьковом... десять тысяч положили... Командующие сраные...

Ратуючыся, ад такіх слоў, Яўхім сыяўся, забіўся ў кут, захінуў твар рукамі. Яму падалося, што ўсе навокал ацілі і паглядзелі ў іхны бок.

«Шпіён!» — працяла сьведомасьць жаклівая думка, а вочы, у пошуках паратунку, зачэпіліся за вялікі мех, які плыў у бок тамбура. Шпег яшчэ штосьці казаў, пырскаў сьлінай, але Яўхім ня чуў аніводнага слова. Рупячыся не глядзець на спадарожніка, ён намацаў зьнямелымі рукамі ручку валізы і, ступаючы па людзкіх нагах, кінуўся сьледам за мехам.

Ён хацеў сысьці тут жа, на станцыі Бычыха, але ногі панеслі яго ў вагонны пераход, адтуль — у канец цягніка й там, у паўпустым апошнім вагоне, Яўхім сышыўся на апошняй лаве, кідаючы спалоханьня погляды на ўваходныя дзьверы. Было такое адчуваньне, што шпег ідзе сюды, каб мучыць ягоную душу і пэўнай хвілінай

садаваў, што не сышоў зь цягніка. Але аднарукі не зьяўст яго ў вагон ўбіліся дзьве кабешыны — адна рабая, што

тая рапуха, другая зь ледзь прыкметным сіняком пад вокам; селі насупраць, сьпехам дасталі з хатулёў па яйку і цюкнулі іх аб край вагоннай лавы.

— Клава! — прамовіла, калупаючы шалупайкі й скоса пазіраючы ў вакно, рабая кабета. — Ты йшчо не старая... найдэш сабе чылавека... А гэты чорт цібе ў гроб загоніць.

— Кожны ж дзянёчак п'яненькі, — казалася, як бы ня чуючы сяброўкі, другая — з падбітым вокам, — учора на палу заснуў і увесь чыста абасцаўся.

— Я вот выгнала свайго п'янтоса — ціпер живу ў сваёй удальскай вольскай, — рабуха паправіла зьбітую набакір махеравую шапку й дробна, як той Камосін, заварушыла сківіцамі.

Яешны смурод казыгнуў у носе, Яўхім паморшчыўся, пакруціў галавою і неўзабаве, працяты ціканымі позіркамі кабет, зноўку схавіў валізу ды перабраўся на другі канец вагона.

«Нічога чалавек не баіцца... Цімашэнку лае. Няйначай шпіён нейкі», — з гэткаю думкаю ён уладкаваўся на новым мейсцы, але, паглядзеўшы ў вакно і памазгаваўшы, вырашыў, што на шпег аднарукі не цягне. Бо шпегі — людзі асьцярожныя, лішняга слова ня скажуць, а гэты на ўвесь голас абы-што гарлае.

На новым мейсцы схаладнелая душа ўраз адагрэлася, абмякла, сэрца пачало біцца суладна мернаму грукату колаў; ён ужо не казельнічавы вочы на дзьверы, а безуважна паглядаў у вакно і толькі на кароткі міг, калі колы раптам затахкалі часьцей, сэрца страпянулася й на белым сьнезе завакоўна яму прыроіўся жаночы твар, прыкрыты пасмамі сьветла-русых валасоў. У наступнае імгненьне відмо незваротна знікла і ў густым цеплавозным гудзе, які скалачуў імглісты прасьцяг, яму дарэштны выразна пачуліся запытальныя словы аднарукага: — Женщин... случайно... не встречали?

Мароз перахопліваў дыханьне, працінаў да мазгоў; мазгі паволі стылі, зь іх выпетрыліся думкі й заставалася толькі сядзець нерухома, прыціснуўшыся сьпінай да хваёвага камля, анічога ня бачачы і анічога ня чуючы. Зрэзьчасу ён спрабаваў паварушыцца, растульваў павекі й аднаго разу, зірнуўшы ўгору, убачыў варон, што ўзьняліся над лесам. Ён ня чуў стрэлу, але вараніны грай сьведчыў за тое, што ў лесе стралялі. Здранцьвелаю рукою ён ссуноў з вуха будзёнаўку й сярод граю і пошуму хвояў пачуў працяжны і, як яму падалося, страшэнна далёкі вокліч старшыны. Скалелы, ён ледзьве перастаўляў ногі, да таго ж ісьці давялося на зламаных лыжыне, якая ўвесь час занурвалася ў сьнег і старшына Дабіжа, выехаўшы насустрач, незадаволена крыкнуў:

— Что ползёшь, как усравшись?!

Старшына лоўка, як бы дэманструючы свой спрыт, павярнуў лыжы ў адваротны бок і яны пайшлі ўздоўж узлеску.

Ехаць па лыжні было лягчэй; ён рупіўся не адставаць ад Дабіжы і калі той нечакана спыніўся, наехаў мыском зламаных лыжы на

дабіжаву пятку.

— Вон, видишь «кукушку»? Третье дерево справа, — старшына нахіліўся, каб падцягнуць на пяткі п'ексы — лямцовыя фінскія апоркі, у якіх надта зручна было хадзіць на лыжах. — Я в него пустил пулю, да зря. Замёрз, гад... вон и карабин на суку болтається.

Хаця ён і наструньваў зрок, але ніякай «зязюлі» ня бачыў і толькі пад'ехаўшы да вілаватай хваіны згледзеў угары, між асьнежанага вецця, чалавечую фігуру.

— Заснул, наверное, — прамармытаў старшына і, кіўнуўшы на знак таго, што трэба лезьці на дрэва, ледзь чутна дадаў: — х... белофинский.

Хаця мароз і блукаў па скуры, але давалося скінуць шынель і зняць рукавіцы. Старшына сагнуўся, падставіў плячук; ён папляваў на далоні, успёр нагу на дабіжаву сьпіну.

— За сук хватайся, — выдыхнуў пад ім старшына; ён з цяжкасьцю дацягнуўся рукамі да сука і, ушчаперыўшыся ў яго азалелымі пальцамі, матлянуўся ў паветры не раўнуючы як на палкавым турніку.

— Подтягивайся... йоп... — гукнуў старшына, паспрабаваў ухапіць яго за нагу, але, атрымаўшы пяткаю ў лоб, кулём паваліўся ў сьнег.

Трэба было падцягнуцца, але сіл не ставала — елі яны два дні таму, ды і цягліцы канчаткова спруцянелі — і ён цэлых тры хвіліны боўтаўся між небам і зямлёй аж пакуль не згубіў валёнак і толькі тады здолеў уперціся нагой у хваёвы стаўбур і налёг грудзінаю на сук.

— Возьми... привязан небось, — ужо лагодным голасам азваўся старшына, з падскокам перадаўшы яму спачатку фінку, а потым згублены валёнак.

На дрэва ён лез асьцярожна, рупячыся не хістаць стаўбур: баяўся, што адубелы мярцьвяк сарвецца з вышні ды абрыне на голаў. Але мярцьвяк, дзякуй Богу, сядзеў ціха й нават калі ён перарэзаў сырамятны рэмень, якім фін быў прывязаны да стаўбура, той застаўся сядзецц, заціснуты ў вілаваціне, і давалося, зь лёгкай дрыготкай у руках, тузануць нябожчыка за нагу. У той жа міг зь вяршаліны абрынула гурба калючага сьнегу й ён невідучка махнуў рукою, спрабуючы намацаць карабін і сумку, якія віселі на галіне.

Долу злазіў сьпехам, не адчуваючы ні рук, ні ног; яму здавалася, што там, у вышні, нехта ёсьць, нехта сочыць за ім драпежным вокам. Пальцы ўжо ня слухаліся, таму, перш чым скокнуць на сьнег, ён абхапіў рукамі сук, зірнуў долу, ды так і застаўся вісець, боўтаючы нагамі ў паветры.

На сьнезе, галавой да камля, ляжала маладая жанчына. Вецер шкамотаў яе валасы, гнаў завірушны струмок на твары, варушыў зялёны — у дробны гарошак — шалік на тонкай шыі.

Ад нечаканасьці ён паспрабаваў быў зноўку лезьці на дрэва, але, злавіўшы суворы позірк старшыны, няўкладна плюхнуўся ў сумёт. Сьнег заляпіў твар. Ён правёў рукавом па пераносьсі, зірнуў левым, незалепленым вокам на Дабіжу. Старшына, гідліва прыкусіўшы вусны, здымаў зь нябожчыцы гадзіннік.

— Шынель одень. Замёрзнешь н-нах...! — лаянка прагучала глуха й няўцямна: вушы таксама былі залеплены сьнегам. Вокраччу ён падпоўз да шыняля, цяжка падняўся на ногі, не спускаючы вачэй з камлюкаватай дабіжавай сьпіны. Старшына тым часам латашыў трафейную сумку. Вецер вырываў зь ягоных рук дробна сьпісанья аркушы паперы, шматкі квяцістай матэрыі, раз-пораз Дабіжа штосьці таропка піхаў у кішэні, нарэшце, выпягнуўшы з сумкі нейкую цупкую паперку, замёр на хвіліну й хітнуў галавой.

... У пасіненых дабіжавых пальцах матляўся, спрабуючы вырвацца на волю, маленькі фотаздымак. Ён падышоў бліжэй і прымружыўся: маладая дзяўчына са зьбітымі набакір валасамі, сядзела, прыціснутыя скроньню да плечука шырокатварага хлопца й шчасна пасьміхалася.

— С-сука, — здушана працэдзіў Дабіжа, падраў фотаздымак нягнуткімі пальцамі, шпурнуў шматкі ў твар нябожчыцы й яны адразу з далоні былі падхопленыя ветрам.

У гэты момант душа ягоная — ці не ўпершыню ў жыцьці — напоўнілася лютай нянавісьцю. Ён нават памацаў рукою па сьнезе, шукаючы вінтоўку, але натыкнуўся на шынель і, уклаўшы ў тое ўсю моц сваіх знямелых цягліцаў, ляснуў казённай апранахай па хваёвым камлі. Сьнежны пыл крануўся твару, насунулася цемра, пыл ізноўку казытнуў лабешнік і дзесьці зусім побач пачуўся жаночы голас:

— Уставай, п'янюга. А то назад зьедзеш.

Нейкая кабета, сёрбнуўшы вады са слоіка, пырснула на падлогу, прыкра зашоргала каляным дзеркачом.

— Ногі падымі... дай падмесьці, — кабета падхапіла крысо свайго чорнага шыняля і стала месці пад лаўкаю.

З вохканьнем, Яўхім устаў на ногі, няпэўным крокам рушыў па вагону і ўжо ў тамбуры пачуў гаўклівы вопіск вагоннай прыбіральшчыцы:

— Чумудан вазьмі, п'янюга!

Надвор'е зусім сапсавалася. У паветры вісела імжа, шэрыя хмары глылі над самай галавою, хаваючы ад вачэй кроны высокіх дрэў і дах вакзала, а сам вакзал жоўтай плямай дрыжэў у сутоньні змрочнай каламуці.

Гэткім надвор'ем яму заўсёды блажыла: шчымела патыліца, хвабраблівая млосьць апаноўвала цела й сэрца амаль што ня білася. Сеньня ж яно, сэрца, ня білася зусім. Выбіраючыся з чыгуначнага тупіка, ён колькі разоў спыняўся, сядаў на валізу і лез рукою

пад кашулю, мацаючы тое мейсца, дзе павінна было грукаць сэрца. Сэрца, аднак ня грукала і Яўхім, расціраючы на драбах халодныя кроплі поту, што ліліся з-пад пахаў, зь нейкім шалёным спакоем разважаў: ці дабярэцца ён да вакзалу, ці памрэ тут, між вагонаў, тыснуўшыся носам у чорную дзындру?

Апошнія мэтры ён цягнуў валізу на вяроўчыне, а дацёпаўшы да вакзальнага сквэру, паваліўся на крайнюю, няўтульна-мокрую лаўку. Шапка звалілася з галавы, закацілася ў лужыну і ветрык прыемна ахаладзіў узмакрэлую лысіну. Хвілін дзесяць ён ляжаў, амаль непрытомны, з заплюшчанымі вачыма, а калі, злёгка апыртымеўшы, зірнуў на сьвет, дык убачыў у шарым тумане дзьве чорныя плямы — адну нерухомую й адну рухавую: гэта нейкі надта ж гаспадарлівы грак хадзіў вакол шапкі, шкадуючы, відаць, што яе нельга зацягнуць на дрэва й прыстасаваць пад гняздо. Неўзабаве рухавая пляма знікла зь відавоку — грак адляцеў упрочкі — і перад вачыма, ужо даволі выразна, паўсталі зьбітыя кірзовыя боты.

— Во напіўся чалавек. І шапка ў лужыне, — зумкнуў ля вуха вісклявы жаночы голас і шапка, узняўшыся ў паветра, халоднай рэхвай абхапіла патыліцу.

— Піва даюць вульдэка... Дык яны тут і п'юць, і сьпяць, і сцаць, — азвалася другая, мяркуючы па голасу, больш старая кабета.

Кабета кашлянула, зьбіраючыся, як бачна, яшчэ нешта сказаць, ды тут затрашчалі кусты й да Яўхімавых вушэй даляцеў асіплы мужчынскі вокліч:

— Ой, бля-а...

Пасьля такога воклічу ў вачох канчаткова праясьнела, Яўхім павярнуў голаў і ўбачыў плячыстага здравілу, які лез па кустох, уадначас глытаючы піва з бутэлькі. Квадратны здравілавы кадык прагна варушыўся, піва завільным цурком зьбягала з падбародзьдзя й Яўхіму ад такога відовішча стала крыху не па сабе. Спыніўшыся ля лаўкі, чалавек дапіў трунак, пацёр пустой пляшкай па грудзіне і, узняўшы вочы дагары, ізноў — цяпер ужо прачула й маліцьвенна, — прастагнаў:

— Ой, бля-а...

Ногі Яўхімавы міжволі падкурчыліся. Здравіла задаволена адрыгнуў, плюхнуўся на край лаўкі і, ляпнуўшы даланёй па дрогкай Яўхімавай галёнцы, запытаў:

— Что, батяня, хоря давим?

Яўхім ня ведаў — што адказаць; яшчэ больш скурчыўся і ў гэты момант за сьпінаю зноўку затрашчалі кусты й да лавы падышлі яшчэ два хлопцы, якія трымалі ў руках тузін піўных пляшак.

— ... Потом, короче, Талян принёс два пузыря, — гракнуў здравіла, працягваючы, відаць, перарваную размову і, пасунуўшыся на сярэдзіну лаўкі, прымусіў Яўхіма сесці. — Потом ещё самогоняры замандячили — тут я и в-вырубился н-нах-х... — апошнія

зыкі захрасьлі — зашэрхлі ў луджанай глотцы.

Адзін з хлопцаў — той, што быў маладзейшым, — прысеў на кукішкі, а другі — чалавек дарэшты схуднелы і зь лёгкай сівізною ў чарнявых валасах, — зь відочнаю неахвотаю прымасыціўся на другім канцы лавы. Здравіла зубамі адкаркаваў пляшку, выплюнуў корак, прыпаў губамі да рыльца й Яўхім са здзіўленьнем убачыў, што здравілавы кадык нават не зварухнуўся: піва лілося ў нутро, раз-пораду выбухаючы ў бутэльцы хлапьякамі белай пены. Апаражніўшы пляшку, здравіла каторым разам выгукнуў: — Ой, бля-а... — адкаркаваў новую, але цяпер ужо піў паволі: рабіў пару глыткаў і, ставячы пляшку на калена, зморана адзімаўся.

Пазіраючы на тройцу, Яўхім адчуў раптам нясьцерпную смагу. Яму — аж да сьвербу ў пятках — закарцела прыпасці вуснамі да рыльца бутэлькі і, заплюшчыўшы вочы, глыгнуць гаючага пітва. Ён пакруціў галавой, выглядаючы — дзе там даюць піва, і сусед па лаўцы, скасіўшы на яго асавелья буркалы, спачувальна запытаў:

— Что, батяня, тяжело?

Яўхім лыпнуў вачыма й сусед працягнуў яму вільготную пляшку, у якой яшчэ было ладна пітва.

— На, добивай.

... Піва цёплай хваляй разлілося па целу і Яўхім нават крэкнуў ад асалоды. Паказваючы ўсім сваім выглядам, што яму і сапраўды цяжка пасьля ўчарашняга, ён з робленай цікаўнасьцю слухаў здравілу, які апавядаў нейкі надта ж доўгі анекдот і апавядальнік, натхнёны такой увагаю, колькі разоў хапаў яго за руку й захоплена прамаўляў:

— Прорвёмся, батяня-а!

Скончыць показку здравілу, аднак, не давялося. Маладзён, што сядзеў на кукішках, пачаў раптам ікаць — кожнага разу гучней і залівісьцей, — і здравіла, перапыніўшы аповед, дакорліва прасіпеў:

— Тебе что, Лёха, по кумполу бутылкой... чтоб полегчало?

Пачуўшы такое, Лёха панурыў долу вочы й пусьціў між ног цягуткую сьліну.

Сусед па лаўцы моўчкі дапіў піва, выцер рукавом вільготныя вусны, пасьля чаго прымірэнча-запытальна выдыхнуў:

— Слышь?! Лёх!

Лёха пакрыўджана перасмыкнуў плячыма, пакруціў галавою, але, перахапіўшы хітраваты погляд старэйшага сябра, наставіў ашклянелыя вочы на чарнявага худабзея.

— Васильевич... Ты как? Сотку возьмешь?

Васілевіч шмыгнуў носам, увабраў голаў у плечы і праз хвілю здушана прамармытаў:

— Базевич...

— Да х...ля нам твой Базевич, — выбухнуў тым часам здравіла, чыркаячы запалкаю па сьцёртым карабку. — В прошлом месяце

по кольку тебе закрывал? По трульнику в день? Да я за такие деньги и срать не сяду...

Худабзей распачна ўздыхнуў, а здравіла, выдыхнуўшы тыгунёвы дым, лягнуў таго па сьпіне:

— Да што ты сьшышь.. Возьмём пару пузырей. В обед ё...нем. Базевич ни хера и не заметит.

Яшчэ хвіліну худабзей вагаўся, але потым схамянуўся, падняўся з лавы і Лёха, сьпехам выцягнуўшы са штаноў край ліхенькай цяльняшкі, стаў кідаць у прыпол пустыя бутэлькі.

Покуль Лёха здаваў посуд, здравіла з худабзеям стаялі ў кустох, перакідваліся незласьлівымі мацюгамі, а потым усе трое пашыбавалі па ходніку, матляючы калашыньнем шырокіх штаноў.

Хлопцы ўжо былі далёка й постаці іхныя зьліліся з натоўпам, калі Яўхім, зь дзіўным для сябе імпэтам ускачыў з лаўкі і, ухапіўшыся за канец вяроўкі, закінуў на сьпіну валізу.

«Трэба ж бутэльку ўзяць... Пасядзім зь зяцем... пагамонім...» — гнаны такімі думкамі, Яўхім пашыбаваў па сьнежнай хлопоце і за сьпінаю ягонаў надрыўна і адчайна булькацела замоўленая вада.

Задыханы, ён выбег на сьлізкую маставую, спыніўся, каб прапусьціць трамвай і нечакана абодва трамвайных вагоны з чырвоных зрабіліся шэрымі й дробна заскакалі ўваччу. На шчасьце, ён не паваліўся на мокры асвальт, а толькі хігнуўся; трамвай ізноўку стаў чырвоным і на другім баку вуліцы, сярод людзкай гурмы, мільгнулі знаёмыя постаці.

У краме, што месцілася на рагу двух вуліц, давалі «чарвіўку» па руб-дваццаць. Народу тут было як завязцаць. Яўхім, змагаючыся з задышкай, паўстаў у дзьвярох, аглядзеў натоўп, зьбіраўся быў падацца назад, але, атрымаўшы штурхалю ў сьпіну, мусіў пераступіць парог.

Узяць «чарвіўку» было немагчыма: людзі душыліся ў чарзе, голасна лаяліся, а ў левым куце — там, дзе гравасьціліся скрыні і вісеў вымпел з надпісам «Лучшему продавцу», — дык наогул усчыналася бойка. Дыхнуўшы крамнай задухі, Яўхім зрабіў крок назад да дзьвярэй і ў гэты момант пачуў усхваляваны голас здравілы:

— Вон, Бурзачила стоит... Сейчас брать будет...

— Где... не вижу! — перакрычаў гамэрню Лёха й Яўхім, узяўшыся на дыбачкі, угледзеў знаёмую тройцу.

У гэтае імгненьне Лёха выцягнуў шыю, крыкнуў: — Передадите «капусту», — і зьнік у натоўпе.

Ад задухі закружылася галава, балюча зашчымела сэрца, але Яўхім і ня думаў выходзіць з крамы. Яму заманулася пагаманіць з хлопцамі, каб хоць на хвілю-другую далучыцца да іхнага вясёлага й бестурботнага жыцьця. Ён пасунуўся наперад, зачэпіў валізай нейкага лысага і той, дыкнуўшы перагарам, злавесна прасіпеў:

— Куды точысьсі?

Яўхім прыціснуў валізу да чэрава, прасунуўся яшчэ на мэтар ды нечакана быў адкінуты ўбок апантана-рашучым маладзёнам. Лёха, адкінуўшы ўбок яшчэ некага, напяў грудзіну, углішчыўся ў натоўп, а калі той абурана замацюкаўся, выгукнуў:

— ВэДэВэ, блядь! — і збой паволі аціх.

... Здравіла, расклаўшы на шырокай пяцярні жоўтыя манэты, ліхаманкава лічыў драбязу, няўцямна гугнявчы сабе пад нос:

— Руб-двадцать, руб-тридцать, руб-сорок...

Нейкі час Яўхім стаяў поруч, шмыгаў носам, а потым, асьмялеўшы, няроўным голасам прамармытаў:

— Мальцы, папяроску не далзіце?

Худабзей, не адрываючы вачэй ад сябруковай далоні, працягнуў пачак і Яўхім доўга ў ім поркаўся, спрабуючы падхапіць папяросіну сваімі зьнявечанымі пальцамі. Урэшце рэшт папяросы пасыпаліся на падлогу й худабзей, мацюкнуўшыся, нагнуўся, каб іх падняць.

— Фу ты, йоп... — незадаволена выдыхнуў здравіла, зірнуў пад ногі і, страсянуўшы галавой, узяўся лічыць па-новай.

Яўхім стаяў, аслупянелы, у душы праклінаючы сваю няўклюднасьць. Хлопцы, вядома ж, ня ведалі дзе ён абмарозіў пальцы. Яму карцела распавесці пра лютыя карэльскія маразы, пра адубелую «зязюлю» на дрэве і пра тое, як іх абстраляла свая батарэя.

— Мальцы, я ж на фінскай быў... Цімашэнку во як вас бачыў...

— Тимошенку!? Сашку!? Он же на зоне! — бліснуў вачыма худабзей, а здравіла, перапыніўшы лік, тыцнуў таго локцем пад драбы й, пырскаючы сьлінай, прасіпеў:

— Ты ещё тут будешь...

Кроў прыліла да твару, балюча загрузкала ў скронях.

— Мальцы, ды я ж нічога... У мяне тут зяць на заводзе робіць. Хведзька Ліхаманаў. Можна ведаеце?

— Руб-двадцать... руб-тридцать... — прасьпяваў, расцягваючы зыкі, здравіла, але, забыўшы, відаць, апошнюю лічбу, сьціснуў кулак і малітоўна заенчыў:

— Ну что его — вырубить н-нах-х...?

— Капусту давайте, йоп... — гукнулі з натоўпу, здравіла расчэперыў пальцы, зьбіраючыся лічыць тую «капусту», але ў гэты момант хтосьці стукнуў яму па локцо і капейкі з гучным званам сыпанулі на падлогу.

— Мальцы... ды я ж нічога... — ужо зусім зацкавана пралепятаў Яўхім і здравіла, утаропіўшы на яго свае налітыя крывёю вочы, страшным голасам прастагнаў:

— Уйди н-нах-х... , казлина старая...

Уваччу ізноў пацямнела. Выпусьціўшы з рук валізу і невідуча матляючы рукамі, Яўхім рушыў да дзьвярэй, ступіў на парог і, губляючы прытомнасьць, налёг сьпінаю на дзьвярны вушак. Хві-

ліну ён стаяў так, а потым стаў саслізгваць па вушаку, апускаючыся долу, аж пакуль не знайшоў сабе прытулак на асьлізла-халодных прыступках. А яшчэ праз хвілю да яго падышоў малады міліцыянт і, схапіўшы за руку, уладна запытаўся:

— Чо... нажрался?

Яўхім разьмежыў павекі і ўбачыў зьнявечаны твар палкоўніка Хаміцкага. Ці то ваўкі, ці то лісы адгрызьлі палкоўніку нос, ад'елі верхнюю губу і палкоўнік, здавалася, пасьміхаўся яму — адтуль, з таго сьвету, — выставіўшы свае пракуранныя жоўтыя зубы.

Ён правёў рукавом па заінелых пятліцах, і, замест трох палкоўніцкіх «шпалаў» у вачох паўсталі чатыры рубінавыя ромбы. Страшная здагадка працяла сьвядомасьць. Ён усім целама падаўся назад і ў гэты ж міг адчуў нечы жалезны спохват. Нехта ўшчаперыўся ў руку вышэй локця і Яўхім, з жахам зірнуўшы на сувора-бязьлітасны, колеру пажоўклага газэтнага фотаздымка твар, бязгучна прашаптаў:

— Таварыш камандарм... Сямён Канстантынавіч... пусьціце!

Але клюшніа з двума ад'едзенымі пальцамі яшчэ ямчэй ушчаперылася ў руку, навец пасьміхнуўся чорнымі вуснамі й душа Яўхімава, ратуючыся ад той усмешкі і ад тых жалезных шчымётаў, вылецела, як і сорак гадоў таму з грудзіны і ўзьнялася ў паветра. Хвіліну душа вісела па-над ганкам, потым пакружляла разам са сьняжынкамі па навакольлі і, даўшы разьвітальнага кругалія вакол ускудлачанага галавы здаравіты, які выйшаў з крамы і ляпаў далоньмі па сьцёгнах, шукаючы запалак, паляцела ў шэрае прадоньне — туды, дзе нараджаўся і адкуль падаў долу цёплы беларускі сьнег.

1996 г.

ЗЬМЕСТ

Рыбалка ў Бычках	3
Їду на таран!	18
Зімовыя сны	38

Бібліятэка часопіса "Калосы"

кніга 1

Вінцэсь Мудроў

ЗІМОВЫЯ СНЫ

аповеды

Сэрыя "Проза пераходнага пэрыяду"

Рэдактар: Алесь Аркуш

Мастак: Алэг Прусаў

Кампутарны набор: Алесь Козік

Вёрстка: Ігар Гандлеўскі

Выдавецкая суполка
"ПОЛАЦКАЕ ЛЯДА"
1999

Наклад 100 паасобнікаў